

Nastanak mitova o ženama na poziciji moći kroz povijest

Vitković, Đurđica

Master's thesis / Diplomski rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Croatian Studies / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:111:406692>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-18**

Repository / Repozitorij:

[Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA

Đurđica Vitković

**NASTANAK MITOVA O ŽENAMA NA POZICIJI
MOĆI KROZ POVIJEST**

DIPLOMSKI RAD

Zagreb, 2021.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA
ODSJEK ZA KROATOLOGIJU

ĐURĐICA VITKOVIĆ

**NASTANAK MITOVA O ŽENAMA NA
POZICIJI MOĆI KROZ POVIJEST**

DIPLOMSKI RAD

Mentor: izv. prof. dr. sc. Davor Piskač
Sumentorica: doc. dr. sc. Suzana Marjanić

Zagreb, 2021.

Sažetak

U radu autorica razmatra kako nastaju i u društvu preživljavaju mitovi o ženama na pozicijama moći kroz povijest na primjerima mitova o banici Manduši, Crnoj kraljici i Krvavoj grofici. Proučavanjem predaja, povijesne literature i umjetničkih djela nastoje se prikazati okolnosti koje utječu na kreiranje mita o navedenim fiktivnim i povijesnim osobama. Komparativno-analički pregled i interdisciplinarne usporedbe omogućuju uvid u načine na koje suvremeno društvo komemorira odabrane mitološke diskurse i stupanj njihove prisutnosti u današnjem društvu. Promišlja se i u kojoj mjeri mitovi temeljeni na povijesnim osobama korespondiraju s vlastitom tradicijom, a u kojoj s povijesnom zbiljom. Manduša je idealizirana fiktivna junakinja čijoj je komemoraciji više pridonio popularni roman *Kći Lotrščaka* Marije Jurić Zagorke nego grad u čiji je mit o imenu njezina priča utkana. S druge strane, Crna kraljica i Krvava grofica služe kao primjer atraktivnosti mističnih i mračnih mitova o lijepim ženama na pozicijama društvene moći. Povijesne okolnosti su poslužile kao idealna osnova za kreiranje mitova temeljnih na životima Barbare Celjske i Elizabete Bathory, i to u tolikoj mjeri da njihove priče i danas intrigiraju maštu mnogih. Štoviše, promidžba rekonstruirane utvrde Medvedgrad temeljena na mitu o Crnoj kraljici i nastojanja revizije slučaja Elizabete Bathory s nacionalističkim elementima ukazuju na atraktivnost mitova i njihovu mogućnost preuzimanja novih funkcija u društvu, poput turističkih atrakcija.

Ključne riječi: mit, Manduša, Barbara Celjska, Crna kraljica, Elizabeta Bathory, Krvava grofica

Abstract

In this paper author contemplates how myths about women in position of power throughout history arise and how they survive in modern society. Myths about Manduša, Black Queen and Blood Countess are used as examples. The paper attempts to show which circumstances affect creation of those myths by studying oral traditions, historical literature and works of art. Comparative-analytic overview and interdisciplinary comparison are used to provide insight in ways in which modern society commemorates chosen mythological discourses and to what extent are they present in society. It is also considered how much myths based on historical figures correspond with their own tradition and how much with historical reality. Manduša is idealized fictional hero to whose commemoration was more contributed by Marija Jurić Zagorka's novel *Daughter of the Lotrščak* than by the town with whose myth her story is intertwined with. On the other hand, Black Queen and Blood Countess are used as example of how attractive mystical and dark myths about beautiful women in position of social power can be. Historical circumstances have served as an ideal foundation for creation of myths based on the lives of Barbara of Cilli and Elizabeth Bathory, so much that their stories intrigue the imagination of many to this day. Moreover, advertising of the Medvedgrad fortress based on Black Queen's myth and revision efforts of the case of Elizabeth Bathory point to the attractiveness of myths as well as their possibility to take on new functions in society like those of touristic attractions.

Keywords: myth, Manduša, Barbara of Cilli, Black Queen, Elizabeth Bathory, Blood Countess

Sadržaj

Uvod	1
1. Mitovi kao sredstvo spoznaje društva	2
2. Žena utkana u priču o imenu grada	4
2.1. <i>Mit o Manduši kao upozorenje</i>	7
2.2. <i>Kako Zagreb komemorira uspomenu na Mandušu</i>	9
3. Zloglasna vladarica Medvedgrada	12
3.1. <i>Zmijska kraljica i ukleto blago</i>	14
3.2. <i>Barbara Celjska</i>	16
3.3. <i>Primamljivost mita o Crnoj kraljici</i>	19
3.4. <i>Crna kraljica u hrvatskoj književnosti</i>	21
4. Serijska ubojica pretvorena u vampiricu	25
4.1. <i>Mitovi o Elizabeti Bathory</i>	26
4.2. <i>Teze o uroti temeljenoj na rodu i političkom položaju</i>	28
4.3. <i>Krvava grofica u popularnoj kulturi</i>	33
5. Zaključak	37
Bibliografija	40
<i>Literatura:</i>	40
<i>Mrežni izvori:</i>	42

Uvod

Od kad možemo pratiti ljudske aktivnosti, čovjek koristi priče kako bi objasnio svijet i pojave u njemu. Temeljem nekog fiktivnog ili stvarnog događaja koji je dovoljno intrigantan da bi ga se prepričavalo nastaje priča koja se kroz vrijeme naknadno oblikuje ovisno o načinu na koje je određeni kazivači odluče ispričati. Tako nastaju predaje koji stoljećima intrigiraju maštu i postaju dio usmene tradicije te naposljetku bivaju upisani u tekovine popularne kulture.

Ovaj rad će razmatrati kako nastaju i preživljavaju mitovi o ženama na pozicijama moći kroz povijest fokusirajući se na predaje o banici Manduši, Crnoj kraljici i Krvavoj grofici. Povijesne okolnosti i predviđene funkcije priče imaju veliku ulogu u oblikovanju mitova o navedenim junakinjama i anti-junakinjama dok suvremene prilike odlučuju o tome koji će mitovi postati dijelom gotovo zaboravljene tradicije, a koji će preuzeti nove funkcije u društvu. Proučavanjem predaja o navedenim fiktivnim i povijesnim osobama, povijesne literature i umjetničkih djela nastojat će se prikazati razlozi koji su bili poticaj nastanku mita. Razmatranja mitoloških diskursa temeljenih na povijesnim osobama dodatno su problematizirana promišljanjima u kojoj mjeri takvi mitovi u današnjoj popularnoj kulturi korespondiraju s vlastitom tradicijom, a u kojoj mjeri s povijesnom zbiljom. Zahvaljujući komparativno-analitičkom pregledu i interdisciplinarnim usporedbama omogućen je uvid u načine na koje suvremeno društvo komemorira odabrane mitološke diskurse te njihov stupanj prisutnosti u samom društvu.

1. Mitovi kao sredstvo spoznaje društva

Pričanje priča može imati različite funkcije u društvu, poput estetskih, zabavnih, psiholoških, socijalnih i poučnih. Funkcije priče najčešće su isprepletene i pridonose reguliranju ljudskih odnosa, a obično se od više pripovjednih verzija oblikuje jedna koju publika najviše želi slušati. Svako pripovijedanje ima psihosocijalne funkcije koje mogu imati različite zadaće. One mogu težiti socijaliziranju s grupom, opravdanju postupaka, poticanju poželjnog ponašanja, upozoravanju na posljedice koje slijede neželjeno ponašanje i slično.¹ Usmene predaje su jednostavnije od bajki, ali su emocionalno angažiranije. One nastaju s osvrtnom na istinitost sadržaja bez obzira na to što se u njima stvarni svijet nerijetko sudara s nadnaravnim pojavama. Možemo ih odrediti kao kompozicijski i stilski jednostavne, a prenose i opisuju vjerovanja u nadnaravna bića i povijesne reminiscencije te objašnjavaju podrijetlo određenih pojava, lokacija i slično. Ovisno o tematskim težištima, predaje mogu biti mitološke (demonološke, praznovjerne), povijesne i etiološke, makar se sadržaji predaja nerijetko isprepliću.² Maja Bošković-Stulli navodi kako predaje sadržavaju tzv. poetsko znanje koje je ljudima nužno za ostvarenje prisnijeg odnosa sa zavičajem i njegovim osobitostima, kao i za održavanje duhovnog kontinuiteta.³ Predajama su bliske legende, ali sadržaj legendi je vjerskog karaktera. Najčešće prenose priče o svecima te su vezane za pojedine crkve i svetišta. Legende sadrže nadnaravni element, odnosno čuda u koja se vjeruje, ali one ne unose strah i nesklad, već nastoje uspostaviti mir i harmoniju.⁴

Mit je komunikacijski sustav koji ne određuje predmet poruke nego način na koji je poruka izrečena. Ima formalne, ali ne i sadržajne granice što znači da svaka pojava može prijeći iz zatvorenog i nijemog postojanja u usmeno stanje koje otvara mogućnost da ga društvo prisvoji jer je svijet beskrajno sugestivan.⁵ S obzirom na to da mitološke predaje sadržajno pretendiraju na istinu, klasificiramo ih kao vjerovanje, a ne kao fikciju. Unutar okvira tih priča ponekad dolazi do svjesnih ili nesvjesnih izmjena. Budući da su ljudi skloni pamtiti dijelove koji su na njih ostavili najdublji utisak, izmjene se mogu pripisati nastojanju da se popuni praznina nastala zaboravom. Ipak, ne treba smetnuti s uma da se način pričanja može oblikovati i s ciljem da se kod slušatelja potakne afekt kao izuzetno efikasan način emocionalnog učenja. Priča je svakim pričanjem podložna promjeni jer pojedinac iznosi svoju verziju priče i sukladno tome može

¹ Piskač 2007: 94-95.

² Vekić 2016: 201, 205-207; Bošković-Stulli 2006: 22.

³ Bošković-Stulli 2006: 23.

⁴ Bošković-Stulli 2006: 22-23.

⁵ Barthes 2009: 143.

doći do pretjerivanja, minimaliziranja, glorifikacije, idealizacije ili devalorizacije. Događaj o kojem slušamo, govorimo ili čitamo, bio on fiktivan ili stvaran, moguće je samo interpretirati i pripisivati mu značenja. Svaka interpretacija provodi se u skladu s određenim kulturnim modelom temeljem kojeg se priči pridaju različita značenja u skladu s osobnim iskustvom. Svaki kulturni model određen je kulturnim, didaktičkim i pedagoškim potrebama te omogućuje da se priča čita po određenom uzorku.⁶ Mit se u svojoj strukturi može granati na epizode, ali osnovna poruka će uvijek biti prenesena recipijentima. Mitski pojmovi nisu ustaljeni, oni mogu nastati, promijeniti se ili potpuno nestati. Budući da stvarnost u mit prelazi zahvaljujući ljudskoj povijesti, povijest određuje život i nestanak mita. On čak može podnijeti i moderniziranje u skladu s novim potrebama društva u kojem mit postoji. Osnovna poruka neće biti narušena ako se u strukturnom konceptu moderniziranog mita prenese i temeljna poruka koja može biti svedena i na jednu rečenicu ili riječ.⁷ Dakle, u skladu s društvenim promjenama koje nastupaju kroz vrijeme može doći do reinterpretacija mitova po novom uzorku. Tako zlikovci ponekad postaju neshvaćene žrtve nesretnih okolnosti, a junaci osobe čije djelovanje ipak nije bilo bespogovorno herojsko kao što to tradicija mitova sugerira.

⁶ Bonnet 2020; Piskač 2018: 161-162.

⁷ Barthes 2009: 143, 152; Vekić 2016: 212.

2. Žena utkana u priču o imenu grada

Zvonimir Milčec u knjizi *Volite li Zagreb?* (2007.) navodi kako je Trg bana Josipa Jelačića trg svih trgova jer je od svih zagrebačkih trgova samo jedan – Trg. Kod ovog Trga nema deminutiva ni izvedenice od imena kao što je to slučaj kod većine drugih jer kod glavnog trga postoji koncentracija i težište koja kao da sugerira da su svi ostali trgovi u gradu proizašli iz glavnog. Na Trgu su se mnogim Zagrepčanima dogodile važne stvari za njih osobno, kao i za grad u cjelini. Upravo je ovdje smještena predaja o imenu grada koja je preživjela minula stoljeća i generacijama se prenosila na nove naraštaje.⁸ Postoji više verzija mita o tome kako je glavni hrvatski grad dobio svoje ime, a omiljena je svakako ona o banu i Manduši. Većina zapisa različitih varijanti ove predaje postoji od 19. stoljeća.⁹ Vjerojatno je najpoznatija najkraća verzija mita u kojoj o junakinji ne saznajemo gotovo ništa. Ta verzija govori o lijepoj djevojci Manduši koja je žednom banu i njegovim vojnicima pomogla dajući im vode iz izvora. Budući da joj se ban obratio s riječima *zagrabi, Mandušo, zagrabi*, njezinim imenom nazvan je izvor Manduševac, a ime Zagreb nastalo je od riječi *zagrabi*.¹⁰ Neke inačice govore o djevojci Mandi kojoj se ban obratio riječima *Mando, dušo, zagrabi* nakon čega je ime Manduševac nastalo od spajanja riječi *Manda i duša*.¹¹ Bilo kako bilo, jedno je sigurno – u ovoj najpoznatijoj priči o Manduši o njoj saznajemo samo da je bila lijepa i spremna pomoći. Ipak, ova je priča postala sastavnim dijelom identiteta grada i njegovih stanovnika. To je priča koja se poziva na povijesno-političku baštinu i kontinuitet hrvatskog banskog namjesništva. Izuzevši trenutak u kojem govori svoje ime, Manduša je lik koji gotovo da nema vlastiti glas, a čiji čin postaje bitan jedino u suodnosu s muškim, politički snažnijim likom. Ona može biti promatrana kao simbol dobrote i spasenja, ali i kao simbol mase koji u skladu s povijesnom tradicijom nema glas i društveno je uvjetovana da bude na usluzi politički snažnijim pandanima. Jedna od funkcija ove priče svakako je poticanje svijesti o zajedničkom pripadništvu te dugoj povijesti i tradiciji koja ide ruku pod ruku s pripadajućim ponosom, kao i objašnjavanje podrijetla samog grada, njegova imena i imena izvora vode.

Budući da priča oslikava scenografiju pustog krajolika okolice Zagreba, mit o Manduši bi mogli čitati i kao priču o izmjeni godišnjih doba. Manduša je ovdje simbol jeseni koja nakon ljetne žege donosi olakšanje i obilje vode.¹² Priča se može interpretirati i kao priča o duhovnom

⁸ Milčec 2007: 14.

⁹ Marks 2020: 68.

¹⁰ Prodanović 2010: 19.

¹¹ Klindić 2020.

¹² Iveta 2019.

putovanju. Zagrebački krajolici bogati su vodom pa je pusto polje s kojim se junak suočava metafora unutarnje pustoši koja junaka motivira da krene u potragu za onime što bi ga ispunilo. U trenutku kada je junak iznemogao Manduša mu pruža ruku spasa omogućavajući mu da utaži svoju žeđ za duhovnom puninom.¹³ Čitajući priču u tom ključu ona neizbježno dobiva romantičnu notu jer je upravo žena ta koja okrepljuje muškarca prilikom sudbinskog susreta. Pretpostavimo li da je naselje koje će kasnije postati grad postojalo i prije ovog susreta te da je ovo prvenstveno priča o tome kako je nastalo ime grada i izvora možemo iščitati još jedno značenje ovog mita. Ukoliko Mandušu promatramo kao junakov spas od pustoši koju je nosio u sebi, možemo zaključiti da priča svoju publiku upućuje na to da ništa od onog što već imamo nije bitno, čak ni toliko da zaslužuje biti imenovano, ako nemamo suputnika na svom životnom putu s kojim bismo podijelili sva bogatstva, radosti i nedaće, ali i koji bi nam pružio pomoć onda kada nam je najpotrebnija.

Hrvoje Hitrec u *Zagrebačkim legendama* (1994.) donosi podosta drugačiju i dinamičniju priču o Manduši u kojoj je ona kći kralja Krešimira, smještajući ju tako na društveno-politički snažniju poziciju. Kralj je bio odan papi i oprezan prema Bizantu što odmah na početku ukazuje na tradicionalne povijesno-religijske odrednice mita, ali i poželjnog ponašanja. Kralj i kraljica, koja je već bila pomalo istrošena od kraljeve silne ljubavi, su imali kćer pravilnih i pitomih crta lica koja je kao dijete bila teško bolesna. Spasio ju je Bog koji ju je u crkvi svetog Križa dodirnuo zrakom svjetla što je na određeni način utjecalo na djevojku kako je rasla. Manduša je zaljubljena u bana Dragomira, siročića koje je kralj uzeo na dvor i pružio mu najbolje obrazovanje. Njezine božanske moći se prvi puta pokazuju kada ona i Dragomir bivaju nasukani zbog bure i bez izvora pitke vode. Dragomir, koji se proglasio njezinim zaštitnikom, Manduši nudi da pije njegovu krv što ona odbija. Manduša na mjestu koje nije izgledalo obećavajuće pomoću rašljaste grane pronalazi izvor koji je Dragomir iskopao i koji ih je naposljetku spasio. Iako svjestan ljubavi Dragomira i Manduše, kralj joj dogovara brak s divljim ugarskim kraljevićem Emerikom zbog čega Manduša plače puna tri dana, a Dragomir isplakane suze skuplja u bočicu. Pustinjak koji je bio kraljev nezakoniti sin Dragomiru predlaže da ubije kralja kako bi on mogao zasjesti na prijestolje i tako mu omogućiti udaju s Mandušom, ali Dragomir ostaje postojan u svojoj odanosti kralju. Kako bi mogli provesti još neko vrijeme skupa kralj određuje da Dragomir prati i štiti Mandušu na putu u Ugarsku. Zaljubljeni par je na sve moguće načine produživao vrijeme putovanja, a Manduša se toliko predano molila Bogu da joj dopusti udaju iz ljubavi da je njezina molitva probila kroz oblake i spržila Bogu dio ogrtača. Na to se

¹³ M. Š. 2016.

Bog, koji je bio prezauzet drugim stvarima na zemlji da bi obraćao pozornost na slomljeno djevojačko srce, kod anđela raspitao za razvoj Mandušina slučaja. On ga je obavijestio da je kralj Emerik nekoliko dana ranije stradao u lovu na vepra koji mu je posebno teške rane zadao na dijelovima tijela kojima je prijetio Manduši. Nakon što je glasnik donio vijesti o Emerikovoj smrti Manduša i Dragomir su se radosno zahvalili Bogu zbog čega su se ubrzo pokajali i prisustvovali misi u spomen na pokojnika. Na povratku kući ih je zatekla teška suša pa je podno planine pune medvjeda Manduša pomoću rašlji pronašla izvor kojemu je trebalo samo malo pomoći da izviri.¹⁴ Dragomir je izvor nazvao Manduševac te odlučio da na tom mjestu treba podići grad sjetivši se: „A ja sam rekao – zgrabite, zar ne? Pa neka se zove Zagreb kad jednom bude. A bit će.“¹⁵ Ova verzija mita Mandušu portretira kao djevojku koju ne samo da prati božanska milost nego i sama ima nadnaravne moći koje joj je podario Bog čime mit o nastanku grada dodatno dobiva na važnosti i tako ojačava legitimitet Zagreba u mitološkom kontekstu. Dragomir je prikaz junaka odanog vladaru i obuzetog ljubavlju prema Manduši zbog čega je spreman na drastične korake kako bi ju spasio. On je junak koji dužnost stavlja ispred ljubavi, spreman Mandušu pustiti da se uda za drugoga radi poboljšanja položaja domovine na političkoj karti te zbog svoje ustrajnosti i odanosti na kraju biva nagrađen.

¹⁴ Hitrec 1994: 7-14.

¹⁵ Hitrec 1994: 14.

2.1. Mit o Manduši kao upozorenje

Klasičnu predaju o Manduši nadograđuje i proširuje Marija Jurić Zagorka u romanu *Kći Lotrščaka* (1919./1920.). Zagorkin mit također je smješten na puste i sušne predjele grada kojima mladi ban i njegova vojska na izmaku snaga lutaju tražeću vodu. Zagorka povezuje dvije inačice imena žene po kojoj Manduševac nosi ime – djevojka se banu predstavlja kao Manda, ali ime koje nosi u ostatku mita nastaje kada joj se iznemogao ban obrati sa: „Man – dušo – zagrabi.“¹⁶ Manduša je napojila bana i njegove vitezove uz upozorenje da oni koji piju s vrela više ne mogu ostaviti taj kraj. Ban i vojnici uistinu bivaju zarobljeni krajem oko sebe te podižu grad sa sedam kula koji nazovu Zagreb, a vrelo koje život daje Manduševac. Ban se oženio Mandušom koja je čudotvornom vodom s izvora zalijevala vrtove i vinograde zahvaljujući čemu u tom kraju više nikada nije bilo suše.¹⁷ Budući da se radi o sudbinskom susretu muškarca i žene koji rezultira brakom, prisutna je i pedagoška funkcija koja brak muškarca i žene propagira kao poželjan oblik zajedništva.

Zagorka ovdje ne zaustavlja svoj mitološki narativ te uvodi lik banova brata koji postaje jalan zbog svih životnih bogatstava koje ban uživa. Pokušao je oteti banicu koja se spasila tako što je otrčala u kulu Lotrščak i zvonila čime se dodatno učvršćuje svijest o tradiciji Lotrščaka kao važnog mjesta grada, onog koje upozorava na opasnosti koje prijete njegovim stanovnicima. U sukobu oba brata umiru zarinuvši jedan drugome mač u srce nakon čega se banica u očaju baca u zdenac. U tom trenutku se iz vrela izdigla manduševačka vila držeći zvijezdu Danicu u ruci i Manduši naložila: „Ne ubijaj se, banice Mandušo, već idi u kulu Lotrščak i kad odzvoni zvonice, skini s neba zvijezdu Danicu pa svijetli i traži duše zavađene braće. Traži ih u gradu, u kulama, dvorcima, svuda. Ne nađeš li ih tamo, poleti nad gričke tornjeve. Kad ih nađeš, tada ih pomiri. Jer, znaj: dok ih nisi našla i pomirila, nikad u tvom rodu mira ni sloge.“¹⁸ Tom scenom se dodatno naglašava motiv sukoba i nesloge među Hrvatima te podsjeća da posljedice takvog razdora mogu biti pogubne. *Kći Lotrščaka* nam donosi i prikaz ponosnih Gričana koji teškom uvredom smatraju kada netko okleveće ime banice Manduše. Osim toga, Zagorka dodatno proširuje ovu predaju kreirajući glavni lik djevojke Manduše koja ne samo da nosi baničino ime i posebno je povezana s kulom Lotrščak nego ju ostali likovi u svojim iluzijama često povezuju s banicom što joj više puta spašava život. Zagorka Manduši, kao i mit koji je zapisao Hrvoje Hitrec, daje novu i važniju poziciju i ulogu u mitu. Također,

¹⁶ Jurić Zagorka 2012: 27.

¹⁷ Jurić Zagorka 2012: 27.

¹⁸ Jurić Zagorka 2012: 28.

ona dodatno učvršćuje svijest o Manduši kao važnoj junakinji povijesti Zagreba, toliko važnoj i poštovanoj da sama asocijacija na njezin lik protagonistici romana iznova spašava život.

Biljana Oklopčić Zagorkino upisivanje mita u roman čita kao svojevrsan mit o genezi koji poučava i ozakonjuje određeni društveni poredak. Mandušu, koju je mladi ban ugledao usred pustoši na rubu smrti, promatra kao Zagorkinu inačicu Eve i Marije u jednoj osobi koja svojim činom daje život. Slavni Zagreb sa sedam kula zatim postaje rajskim vrtom u kojem banov brat vrši ulogu zmiје. Kulminacija ovog mita je motiv sukoba Kaina i Abela s tragičnim završetkom. Oklopčić u završetku mita Mandušinu sudbinu uspoređuje sa sudbinom prognane i na patnje osuđene Eve.¹⁹ Zagorka je upisivanjem mita u roman *Kći Lotrščaka* znatno pridonijela komemoraciji i očuvanju ovog nacionalnog mita. Zagorkini romani uživali su veliku čitateljsku popularnost prilikom izlaska u novinama pa ni ovaj roman nije iznimka. Roman je izlazio u *Jutarnjem listu* 1919. i 1920. te u *Hrvatskoj metropoli* 1925.²⁰ Kao cjeloviti roman u knjizi objavljen je 1962. te je do 1993. tiskan još pet puta.²¹ S obzirom na političke odrednice vremena u kojem je roman prvotno izlazio u nastavcima, a koje odlikuju turbulentni politički događaji i previranja oko političkih opcija u Hrvatskoj, nije čudno da Zagorka priču o nastanku glavnog grada proširuje kako bi čitateljima uputila upozorenje i molbu za narodnom slogom u skladu s političnošću svojih romana. 1931. godine je praižvedena drama *Kći Lotrščaka*, a Glumačka družina *Histrion* ju je desetak sezona igrala u sklopu *Zagrebačkog histrionskog ljeta*. 2017. *Kći Lotrščaka* je, u čast 60. obljetnice smrti Marije Jurić Zagorke, spomenuta družina ponovno uprizorila nakon 27 godina.²²

¹⁹ Oklopčić 2011: 74.

²⁰ Prilikom izlaženja u *Hrvatskoj metropoli* 1925. godine roman je bio naslovljen *Kaptolski antikrist* (Kolanović 2006: 453).

²¹ Kolanović 2006: 453.

²² Marks 2020: 79; „Kći Lotrščaka“: *Teatar.hr*; Kolanović 2006: 453.

2.2. *Kako Zagreb komemorira uspomenu na Mandušu*

Iako je 1898. godine Manduševac zatrpan tijekom rekonstrukcije i popločavanja Trga bana Josipa Jelačića zbog čega je zaboravljeno na njegov položaj,²³ predaja o Manduši i vrelu preživjela je opasnosti zaborava koje vrijeme nosi. Milčec navodi kako su prilikom uređenja Trga radnici slučajno otkrili temelje nekadašnjeg vrela Manduševac 1986. godine. Doživljavajući ih kao manifestaciju vlastitih korijena i gradske povijesti, građani su otkrivene temelje ubrzo okitili cvijećem.²⁴ Takvo performativno iskazivanje poštovanja ukazuje na važnost priče o imenu grada kao dijelu identiteta njegovih stanovnika, ali i na to da je ovaj mitološki diskurs duboko ukorijenjen u svijesti Zagrepčana. Javni prostori kao mjesta urbanih susreta predstavljaju grad i čine mjesta na kojima se on iskazuje kao zajednica ljudi. Lokacije na kojima se sjećanje materijalizira imaju ključnu ulogu pri oblikovanju načina na koji se prošlost oblikuje i interpretira.²⁵ Manduševac je od razdoblja srednjeg vijeka predstavljao najvažniji izvor pitke vode za predgrađe te je služio i za napajanje stoke i pranje rublja. Manduševac je bio i mali potok koji se slijevao u Medveščak ili Cirkvenik otprilike na današnjem području spajanja Ulice Tome Bakača i Trga bana Josipa Jelačića. Izvor je u povijesti Zagreba imao je toliko važnu ulogu da je današnji Trg nastao oko vrela koje je u sebi nosilo nešto tajnovito što bi začaralo svakoga tko bi popio makar kap vode s vrela, ali i bilo navodno mjesto sastanka vještica u 16. i 17. stoljeću. Osim toga, Trg je neko vrijeme nosio ime Manduševac. Kasnije je to ime zamijenio naziv Harmica prema carinarnici koja se tamo nalazila i u kojoj se ubirala tridesetnica.²⁶

Rekonstrukcija Trga povodom Univerzijade 1987. godine, koja je otkrila temelje legendarnog izvora, omogućila je pretvaranje prostora Trga u lokaciju s povijesnim identitetom koji seže u davno minula vremena.²⁷ Prvih godina nakon ponovnog otkrivanja izvora, u podnožju Manduševca postojao je otkriveni kameni kubus koji je kasnije uklonjen i premješten u Muzej grada Zagreba s obrazloženjem da se ne uklapa u prostor. Ljiljana Marks navodi da je kolebanje vlasti oko sudbine spomenutog kubusa izazvalo najrazličitije komentare od strane građana, novinara, povjesničara, etnologa, gradskih dužnosnika i ostalih. Tisak je redovito prenosio informacije o tijeku radova te o problemu pojave velike količine papirnatog novca u

²³ „Trg bana Josipa Jelačića“: *Turistička zajednica grada Zagreba*.

²⁴ Milčec 2007: 13-14.

²⁵ Alderman 2003: 163-166.

²⁶ Agičić et al. 1999: 50; Milčec 2017: 14; Marks 2020: 63.

²⁷ „Trg bana Josipa Jelačića“: *Turistička zajednica grada Zagreba*.

vodi i na središnjem kamenu²⁸ što je rezultiralo epizodom serije *Smogovci* u kojoj Crni Jack i Kumpić poduzimaju pljačku tog novca. Istodobno s izvještajima o napretku radova u tisku su se počeli pojavljivati članci koji su prenosili ili spominjali predaju o Manduši. Upravo su mediji potpomogli oživljavanje predaje o Manduši i izvoru prateći i pohranjujući tijekom dijaloga o predaji i tako ga održavajući živim. Tako je medijski vrlo poduprta predaja iz stare zagrebačke tradicije ponovno postala simbolom zagrebačkog identiteta, ali i pokazatelj da često nije moguće razdvojiti mitove o postanku i mitove o podrijetlu imena jer se oni međusobno osnažuju.²⁹ Glavni gradski trg je prilikom rekonstrukcije zamišljen kao svojevrsna dvorana na otvorenom čiji se javni sadržaji šire u okolne prostore. Prema navodima na internetskim stranicama Gradskog stambenog i komunalnog gospodarstva, prvotnu ideju da se Manduševac oblikuje kao izvor pitke vode koji bi doslovce i figurativno prenosio poruku o zagrebačkom vrelu kao izvoru života nije bilo moguće realizirati zbog sanitarnih uvjeta i jer je pozicija izvorišta vode znatno niža od razine Trga.³⁰ Tako je izvor koji je Zagreb opskrbljivao do kraja 19. stoljeća ostao skriven ispod fontane, daleko od svih onih koji bi mogli doći u iskušenje da kušaju vodu iz starih zagrebačkih predaja zbog koje bi se uvijek vraćali Zagrebu. Fontana Manduševac postavljena je na glavni gradski trg, ali zauzima mjesto po strani te svakako nije jedna od prvih vizura koje privlače pogled prilikom dolaska u centar grada. Uzmemo li u obzir da je izgrađena na temeljima starog vrela, pozicioniranje Manduševca u prostoru čini se logičnim. Ipak, nigdje u blizini fontane nije postavljena informativna ili spomen ploča, kao ni skulptura, ništa što bi ukazivalo na mit koji je povezuje s izvorom i imenom grada.

Zanimljivo je da je Manduševac danas samo metaforički izvor vode i da glavni gradski trg nema izvor pitke vode. Sama fontana je, kao i mnoge druge u svijetu, postala fontana koja donosi sreću onome tko u nju ubaci novčić. Milčec donosi primjer događaja u kojem je prvoaprilska šala s Mandom na Manduševcu aktualizirala priče o postavljanju legendarne Zagrepčanke na kultno zagrebačko mjesto navodeći da projektanti fontane nikada ni nisu predvidjeli Mandu. On se također pita, s obzirom na bogatu modnu povijest Zagreba, kako bi trebalo odjenuti Mandu – u starinsku haljinu, krinolinu, minicu ili traperice?³¹ Na stranu ideja o Mandi u minici, ideja da se fontana redizajnira tako da postane izvorom pitke vode uz koju bi

²⁸ Golema količina papirnatih novčanica za koje nije postojalo adekvatno mjesto na kojem bi se mogle osušiti te velika količina kovanica koje se nije imalo gdje pohraniti predstavljale su gradski problem. Ubrzo su se u medijima pojavili natpisi koji su debatirali o tome treba li na kamen na koji su se novčanice bacale postaviti kip Manduše ili piramidu, a oko zdenca kasice za novac (Marks 2020: 82, 85).

²⁹ Marks 2020: 63, 80-82, 85-86.

³⁰ „30. rođendan Manduševca“: *Gradsko stambeno i komunalno gospodarstvo*.

³¹ Milčec 2007: 194-195.

stajala Manda svakako bi doprinijela materijalizaciji sjećanja na jednu od najvažnijih zagrebačkih predaja. To što prostor Manduševca nije osmišljen i izveden tako da, osim u imenu, korespondira s predajom ukazuje na pitanje odnosa grada Zagreba prema takvom obliku prenošenja sjećanja. Srećom, predaja o Manduši i žednom junaku nastavlja živjeti u kolektivnoj svijesti grada s nadom da će se to sjećanje u budućnosti materijalizirati i tako barem malo poboljšati reprezentaciju žena u skulpturama grada Zagreba. Komemoriranje sjećanja na ovaj mit na glavnom gradskom trgu može se vidjeti jedino u razdoblju od kraja travnja do početka listopada kad *Zagrebački vremeplov* uprizoruje razne predaje povezane sa Zagrebom. Tada se povremeno mogu vidjeti glumci odjeveni u Mandušu i bana kako šeću u blizini fontane Manduševac i oživljavaju predaju o nastanku imena glavnog grada.³²

Mit o Manduši i vrelu je kao mit o genezi kanoniziran u svijesti Zagreba i njegovih stanovnika, ali on nije zaživio u svakodnevnom životu i popularnoj kulturi kao što je to slučaj s mitom o Crnoj kraljici. O Manduši se može čuti tijekom školovanja i turističkih tura po centru grada, ali kao što ona u najčešćoj inačici mita nema glasa tako u gradu u čiju je povijest utkana njezina priča ne postoji materijalizacija sjećanja na nju. Za ovaj mit je više od kanonizacije učinila Marija Jurić Zagorka kada ju je upisala u retke svog romana. S obzirom na popularnost njezinih romana, možemo zaključiti da je priča o Manduši itekako živa u svijesti njezinih čitatelja.

Pjesma *Zagrabi Mando* (1988.) Stjepana Jimmyja Stanića vjerojatno je najbolji primjer tkanja mita u priču o svakodnevici Zagreba. Fokusirajući se na predaju, pjesma slušateljima već pri inicijalnom susretu pruža osjećaj onog poznatog, poput priče o starim prijateljima koje nismo dugo vidjeli. Zanimljivo je da se Stanić u pjesmi referira na sve komponente najpoznatije varijante mita o Manduši, osim na junaka kojeg je napojila vodom čime se težište nedvojbeno prebacuje na slavnu junakinju glavnog grada. Uz dozu nostalgije za prošlim vremenima i dozu kritičnosti prema suvremenoj zagrebačkoj svakodnevici Stanić učvršćuje simboliku Manduše u povijesnim tekovinama Zagreba. Stihovi „Manduševac dugo se skrival / o Mandi se zna tek nekaj / Bumo našli nove Mande / al' vode ni kak negdar“³³ savršeno prenose povijest očuvanja predaje i odnos grada prema komemoraciji sjećanja na ovu idealiziranu junakinju Zagreba.

³² „Zagrebački vremeplov“: *Info Zagreb*.

³³ Stanić 2013.

3. Zloglasna vladarica Medvedgrada

Jedan od najintrigantnijih mitova zagrebačkog područja je onaj o Crnoj kraljici – lijepoj kraljici odjevenoj u crninu koja je obitavala u Medvedgradu, utvrđi izgrađenoj 1254. godine nakon provale Tatara koja se koristila sve do snažnog potresa 1590. godine.³⁴ Ivan Kukuljević Sakcinski smatrao je da je narod s Crnom kraljicom mogao povezivati čak tri povijesne osobe – ženu kralja Bele IV. Mariju Laskarinu te žene kralja Žigmunda Luksemburškog Mariju Anžuvinsku i Barbaru Celjsku.³⁵ Budući da je ta verzija najraširenija, ovaj rad će se fokusirati na Barbaru Celjsku kao povijesni predložak za nastanak mita. Hrvoje Hitrec u *Zagrebačkim legendama* navodi kako su zagrebački kanonici i gradečki kramari pričali jezovite priče o Barbari Celjskoj smatrajući je vješticom. Osim toga, smatrali su da nije željela stanovati u kraljevskom dvoru u gradu jer se tamo kralj svojedobno sastao sa svojom prvom ženom Marijom Anžuvinskom. Svojim rijetkim pojavama u gradu prilikom kojih je okružena konjanicima za vrijeme blagdana molila u katedrali izazivala je senzaciju. Bila je toliko intrigantna da su Gričani kršili svoju zakletvu da neće stupiti na tlo Kaptola u dobroj namjeri i bez oružja samo kako bi je vidjeli. Iako nije bilo pouzdanih dokaza, Gričem su kružile priče o mladićima koji su nestajali nakon što su proveli noć s kraljicom te o djevojkama s kojima je voljela provoditi društvo i kupati se u gori sv. Jakova.³⁶

Mitovi ispredaju priču o Barbari Celjskoj koju su udali za hrvatsko-ugarskog kralja Žigmunda Luksemburškog u dobi od 9 godina. Kralj ju je plašio i nanosio joj bol te je imao mnoge ljubavnice, a dvor je bio mjesto na kojem je svjedočila nasilju nad ženama iz puke zabave. Iako privlačan i dobro obrazovan, kralj je bio lakouman, rastrošan i neizlječiv ženskar. Podršku i pomoć nije mogla očekivati od roditelja jer ju je otac, hrvatsko-dalmatinski i slavonski ban Herman II. Celjski, ošamario kada se pokušala požaliti na tretman koji je dobivala na budimskom dvoru. Njezina jedina ljubav bio je učen, ali nezatna roda Walderod. Kraljica nije skrivala svoju ljubav prema njemu što je uzrokovalo da ga kralj da pogubiti. Barbara Celjska je Walderodovu glavu u bačvi punoj meda odnijela pavlinima da je balzamiraju. Zanimljivo je da Hitrec donosi verziju u kojoj je vlaški vojvoda Drakula bio na krštenju Barbarine kćeri Elizabete i kojeg je Žigmund nakon tri dana zamolio da otiđe jer su pronalazili trupla djevojaka bez krvi. Elizabeta je provela četiri godine na Medvedgradu, a nakon njezina odlaska Barbara postaje Crnom kraljicom. Uzgajala je crne ruže i tragala za kamenom mudraca s određenim Martinom iz Portugala. Na to da je pronašla kamen mudraca ukazuje informacija

³⁴ „Medvedgrad“: *Park prirode Medvednica*.

³⁵ Marks 2000: 45.

³⁶ Hitrec 1994: 25.

da nije starila. Ne zna se što se s njom dogodilo na kraju, ali ponekad se u medvedničkoj šumi može vidjeti vitka tamna sjena te se uznemiri voda Kraljičinog zdenca.³⁷

Pojava pavlina u ovoj verziji priče o Crnoj kraljici ukazuje na odnos kraljevskog para prema redu pavlina na hrvatskom području. Naime, srednjovjekovni zapisi ukazuju na skrb kralja Žigmunda Luksemburškog o pavlinskom redu i samostanima. Za vrijeme njegove vladavine su se proširivali pavlinski samostani i posjedi, gradile su se crkve te su osnovana tri samostana – Lepoglava, Kamensko i Dobra Kuća.³⁸ Isto tako, kralj je pavlinima olakšao mogućnost tužbe i omogućio brzu istragu,³⁹ povremeno je intervenirao u pavlinskim parnicama te je u pitanjima oporučivanja pogodio pavlinskom redu dozvolivši slobodno oporučivanje i određivši da pavlini nisu dužni lokalnim župnicima davati kanonsku četvrtinu. Na kraljevu molbu papa Martin V. za vrijeme crkvenog sabora u Konstanzi 1417. potvrđuje povlastice garićkom pavlinskom samostanu.⁴⁰ Barbara Celjska je obiteljski bila povezana s pavlinima – Herman II. Celjski osnovao je pavlinski samostan u Lepoglavi i bio njegovim glavnim donatorom. Kraljica je nekoliko pavlinskih samostana oslobodila davanja različitih poreza što je kralj naknadno potvrdio.⁴¹ Primjerice, 1413. godine je jobagione samostana Bakva koji su živjeli na posjedu Petretinec oslobodila plaćanja desetine vina i drugih davanja plodova. Kraljica se odriče navedenih davanja prema kraljevskoj kuriji u Virovitici u ime spasa svoje duše te duše kralja i ostalih ugarskih velikodostojnika.⁴²

Samobor također ima predaju o zloglasnoj Barbari Celjskoj i kamenoj kornjači podno Starog grada. Kraljica je, baveći se alkemijom, stvorila veliku kornjaču da napakosti Samoborcima. Kornjača bi dolazila u grad i tražila da joj se žrtvuju djeca sve dok jedino dijete koje je ostalo nije bila kraljičina kći. Kako bi spasila kćer kraljica je zamolila Samoborce da se mole kod crkvice sv. Mihajla da joj dijete bude pošteđeno. Oni su zauzvrat tražili da kraljica napusti grad ako molitva bude uspješna. Kada je pristala snažan grom je udario u kornjaču i okamenio je. Samoborci su se ovim potezom riješili i Crne kraljice i strašne nemani, ali priča upozorava da će kornjača ponovno oživjeti pojavi li se u Samoboru veliko zlo.⁴³

³⁷ Hitrec 1994: 26-30.

³⁸ Pisk 2017: 9.

³⁹ Primjerice, kralj Žigmund je 1412. godine odredio da su Zagrebački i Čazmanski kaptol, zagrebački župan, podžupani i plemićki suci dužni saslušati svaku pritužbu dubičkih pavlina, provesti istragu i procesuirati krivce te o svemu u najkraćem roku obavijestiti bana ili kralja (Pisk 2017: 11).

⁴⁰ Papa Martin V. potvrdio je bulu pape Bonifacija iz 1404. godine kojom se zagrebačkim biskupima zabranjuje ubiranje desetine od pavlinskih vinograda (Pisk 2011: 159).

⁴¹ Pisk 2017: 10-12; Pisk 2011: 158-162.

⁴² Pisk 20017: 12.

⁴³ „Kornjača ispod Staroga grada“: *Grad Samobor*.

3.1. *Zmijaska kraljica i ukleto blago*

Ljiljana Marks u knjizi *Vekivečni Zagreb* (1994.) prenosi priču o Crnoj kraljici i ukletom medvedgradskom blagu. Zloglasna Crna kraljica bi svakoga zatečenog njezinom posjedu bacila lavovima koje je držala posebno za tu svrhu ili bi na tu osobu pustila dva orla istrenirana da čovjeku iskopaju oči po njezinoj naredbi. Ipak, u predajama veznim uz Crnu kraljicu najčešće se spominje gavran koji je bio istreniran da napada one koji joj se zamjere. Ponekad bi iz zabave puštala gavrana na svoje dvorjane, ali njima nije mogao previše nauditi jer su se znali obraniti od njega.⁴⁴ Zbog njezine okrutnosti ni jedan se sluga nije odazvao kraljičinom pozivu na obranu Medvedgrada od osmanske opasnosti pa se kraljica zaklela: „Pukni, vrag, dam ti Medvedgrad i sebe!“⁴⁵ Vrag je uistinu potjerao Osmanlije iz Hrvatske, ali kraljica je, u želji da se oslobodi dane zakletve, proglasila da će onome tko ju tri puta ponese oko Medvedgrada dati dvanaest vjedara zlata. Kada se proglasu odazvao ugljenar, kraljica se pretvorila u gavrana kako bi mu olakšala izvršavanje zadatka. Upozorila je ugljenara da ne smije stati što god da vidi i susretne jer mu se nikakvo zlo ne može dogoditi. Ugljenar je pred sam kraj sreo vragove s vilama koji su mu zapriječili put te popustio strahu proklevši kraljicu svojim činom devet puta gore nego prije. Ubrzo je razbojnik pokušao osloboditi kraljicu prokletstva i također odustao pri samome kraju te ju prokleo petnaest puta gore. Kraljica je naposljetku umrla prokleta, a nekoliko dana nakon njezine smrti sluga ju je došao moliti za pomoć da prehrani djecu. Kada je vidio mrtvo tijelo kraljice pokraj koje je bila velika zmija odlučio je sam uzeti novce koji su mu trebali. Pronašao je tri škafa koji su sadržavali zlato koje je čuvala velika zmija te srebro. Uzeo je srebro i otišao. Želeći provjeriti koliko je točno uzeo shvatio je da se u škafu nalazi samo ugljen. Mислеći da se zabunio, vratio se po zlato, ali ga zmija koja i danas čuva blago više nije puštala unutra.⁴⁶ Prema drugoj verziji predaje, jedan prigorac je mogao kraljicu riješiti prokletstva zbog kojeg se pretvorila u zmiju. Trebao joj je dozvoliti da ga poljubi u petu nakon čega bi se ona ponovno pretvorila u lijepu djevojku i oženila njime. On se prestrašio i pobjegao te propustio svoju priliku da postane kraljem.⁴⁷

Hitrec proširuje predaju o Barbari Celjskoj i ukletom blagu na Medvedgradu. Priču smješta u vrijeme vladavine hrvatsko-ugarske kraljice Marije Terezije. Protagonist je Juraj Jelačić, alkemičar i plemić nesretan u ljubavi. Budući da ga smatraju čudnim, plemići ga ne pozivaju u društvo. Baveći se alkemijom dolazi do rukopisa Barbare Celjske iz kojeg naslućuje da je ostala

⁴⁴ Marks 2000: 138.

⁴⁵ Marks 2000:132.

⁴⁶ Marks 2000: 132-134.

⁴⁷ Marks 2000:136.

mlada zahvaljujući pronalasku kamena mudraca. Zapis upućuje na to da je na Medvedgradu skriveno blago te kreće u potragu. Vodi grbavca koji mu treba donijeti sreću, srebrnara Amadea i lijepu Almu. Skriveno blago čuva crna zmija okrunjena zlatom i neman iz pakla. Priča razotkriva da je Alma zapravo besmrtna i promiskuitetna Crna kraljica. Ona Amadea pretvara u zmiju koja zajedno s crnom zmijom progoni Jelačića koji će naposljetku izgubiti razum i biti smaknut zbog optužbe da je ubio srebrnara i grbavca. Crna kraljica ponovno sakriva blago u kojem se nalazi i balzamirana glava te ostavlja crnu zmiju da ga čuva.⁴⁸ Zanimljivo je da postoji zapis prema kojemu je oko 1753. godine neki Jelačić s građaninom Karlom Softićem tražio blago na Medvedgradu i unajmio dječaka da kopa. Dječak je nestao te se govorilo da su ga ubili i iskoristili njegovu krv za posao s vragom, iako je vjerojatnije da je prilikom potrage pao u jamu i umro.⁴⁹

Radnje priča o skrivenom blagu i ukletoj kraljevni koja ga čuva u zmijskom obliku uglavnom se vežu uz ruševine te sadrže povijesna sjećanja, praznovjerje i čudesnu komponentu. Barbara Celjska, koja se bavila alkemijom i bila vrlo involvirana u politički život, idealan je predložak za nastanak mita o zmijskoj kraljici. Lokalizacija na Medvedgrad općepoznatu predaju sjedinjuje s Crnom kraljicom kao mističnom figurom.⁵⁰ Razni gradovi, posebice europski, imaju predaje sličnih tema. Ono što ih čini specifičnim su lokalni nazivi mjesta i imena likova, bili oni stvarni ili plod mašte. Priče tih likova stanovnici nekog područja pamte osjećajući ih svojim sugrađanima te ih nastavljaju prenositi sljedećoj generaciji. Kao i mnogi drugi, mit o Barbari Celjskoj kao Crnoj kraljici nastao je vrlo slobodno oslanjajući se na neke političko-povijesne događaje. Dakle, u pozadini predaje postoji stvarna povijesna jezgra, a preživljavanje predaje ocrta sposobnost pamćenja usmene tradicije.⁵¹

⁴⁸ Hitrec 1994: 52-58.

⁴⁹ Marks 2000: 41.

⁵⁰ Marks 2000:47.

⁵¹ Marks 2000: 12-14.

3.2. *Barbara Celjska*

Uspon obitelji Celjski na političkoj sceni vezan je uz vladavinu kralja Žigmunda Luksemburškog i ratovanje protiv Osmanlija. Veze krune i Celjskih dodatno su se produbile ženidbom Barbare s kraljem te Celjski 1405. postaju nasljedni banovi u hrvatskim zemljama.⁵² Herman II. Celjski i njegovi nasljednici 1406. postaju upraviteljima zagrebačke biskupije te se čini da su isto vrijeme dobili i upravu nad Gradecom. Ipak, Celjski neko vrijeme nisu bili u mogućnosti iskorištavati kupljena ili založena prava i posjede zahvaljujući Žigmundovoj trgovini državnim dobrima i pravima bez skrbi o tome kako će njegovi podanici preuzeti prepuštena im prava što je dovelo do sukoba između najodličnijih velikaša. Neposredno prije smrti Hermana II., Žigmund ga uklanja s pozicije bana i oduzima mu Gradec koji daje na upravljanje Marku Talovcu. Kako bi se na neki način iskupio zbog te uvrede nanesene obitelji Celjski, Žigmund Fridriku II. i njegovom sinu Ulriku II. daje naslov knezova Svetog rimskog carstva koji Celjskima dodatno olakšava uspon u hrvatskim zemljama.⁵³ Obitelj Celjski je 1436. godine, uz dopuštenje kralja Žigmunda, kupila Medvedgrad i sva dotadašnja prava nad zagrebačkim područjem od Rudolfa Albena te ga držala do 1461. godine.⁵⁴ O Celjskima je hrvatska historiografija najnepovoljnije pisala upravo u kontekstu njihova gospodarenja Medvedgradom i odnosa s Gradecom. Navodi o nasiljima Celjskih prema Gradecu posebno se vežu uz medvedgradskog kastelana Vilhelma Stamma. Navodi se odnose na razdoblje u kojem Gradecom i Zagrebačkom biskupijom upravljaju Talovci, a Celjski u to vrijeme rjeđe borave u Zagrebu i na Medvedgradu. Nad zagrebačkim područjem se tako razvija talovačko-celjsko suparništvo zbog kojeg je Talovcima bilo u interesu buniti kraljevsku varoš protiv Celjskih što je rezultiralo često neutemeljenim optužbama protiv Stamma i Celjskih.⁵⁵ Nada Klaić smatra kako je starija hrvatska historiografija prihvatila nepovoljne ocjene obitelji Celjski koje je napisao Ivan Kukuljević Sakcinski te da se dugo nije išlo u ispitivanje njihove stvarne uloge u hrvatskim zemljama. Starija hrvatska historiografija Celjske je učinila najpoznatijim vladarima Medvedgrada, prikazujući ih kao nasilnike u čijoj su službi razbojnici. Takve neosnovane tvrdnje plod su nepoznavanja određene povijesne građe, posebice tajnih ugovora kralja Žigmunda i Celjskih te neopravdane mržnje prema Celjskima kao strancima.⁵⁶

⁵² Tomičić 2014: 40; Klaić 1987: 124.

⁵³ Klaić 1987: 124-125.

⁵⁴ Klaić 1987: 121, 123.

⁵⁵ Klaić 1987: 128-130; Tomičić 2014: 40.

⁵⁶ Klaić 1987: 123, 142.

Barbara Celjska se uistinu udala vrlo mlada – rođena je 1392. godine, udala se 1405. što bi značilo da je imala 13 godina, a Žigmund 39.⁵⁷ Iako je crkveni zakon dopuštao udaju žene s najranije 12 godina prosječna dob udaje ipak je bila nešto viša. Naravno, to je ovisilo o socio-ekonomskom statusu obitelji. Primarna funkcija braka bila je reprodukcija, a trudnoća u tako ranoj dobi nosila je rizik od umiranja na porodu i rađanja mrtvorodenčadi. Primjeri ovakvih udaja izrazito mladih djevojaka su iznimka čak i plemićkim krugovima. Između većine supružnika nižeg staleža nisu postojale drastične razlike u godinama. Prilikom sklapanja brakova među pripadnicima viših staleža su takve razlike bivale zanemarene jer se prije svega radilo o političkom i gospodarskom savezu.⁵⁸

Pišući o vladavini Žigmunda Luksemburškog, Vjekoslav Klaić navodi da je za vrijeme kraljevih dugotrajnih izbivanja iz Ugarske i Hrvatske nasilje i globljenje od strane plemića uzelo maha. U tom je sudjelovala i kraljica čiji su kastelani toliko uznemiravali posjed zagrebačkog kaptola Toplice da je kaptol bio prisiljen potužiti se kralju. Budući da je pisao palatinu da opomene kraljicu, a ne njoj direktno, V. Klaić zaključuje da kralj nije previše mario za nju jer je svojim pustopašnim i razbludnim životom osramotila kralja. Dodaje kako Žigmund nije bio uzoran suprug, ali da ga je vrijeđalo to što je kraljica svojim ponašanjem izazivala javnu sablazan.⁵⁹ Tadija Smičiklas navodi kako je Barbara uništila posljednje dane Žigmundova života kujući urotu protiv njega kako bi u svoju vlast pridobila Češku.⁶⁰ Možemo zaključiti da stariji povjesničari nisu imali pretežito visoko mišljenje o Barbari Celjskoj. U svojim osvrtima na njezin život najviše su se fokusirali na teze o njezinom prekoračivanju zamišljenih granica poželjnog ženskog ponašanja – aktivno sudjelovanje u politici i navodne vanbračne afere, odnosno na sve ono što muškim povijesnim figurama nisu zamjerali.

Barbara Celjska uistinu je bila vrlo aktivna u političkom životu i upravljanju posjedima te je bila regentica Ugarske u kraljevoj odsutnosti. Nakon Žigmundove smrti oduzeti su joj posjedi i pobjegla je u Poljsku zbog optužbe da je kovala zavjeru protiv njega. Neke od posjeda vratila je tek nakon smrti kralja Alberta II. te se vratila u Češku gdje je naposljetku umrla. Enea Silvio Piccolomini koji je kasnije postao papa Pio II. i drugi suvremenici optuživali su je za razvrat i herezu, optužbe koje su kao povijesne istine očito prihvatili i kasniji povjesničari.⁶¹ Osim toga, medvedgradski vladari nerijetko su napadali okolna područja, uključujući Zagreb za što su, kao

⁵⁷ „Barbara Celjska“: *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*.

⁵⁸ Vađunec 2009: 54-58.

⁵⁹ Klaić 1985: 102-103.

⁶⁰ Smičiklas 1882: 499.

⁶¹ „Barbara Celjska“: *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*.

što smo vidjeli, imali zakonitu podlogu. Grofovi Celjski bili su na posebno lošem glasu – sredinom 15. stoljeća su vršili toliki pritisak na okolna područja da je dio stanovnika Gradeca bio primoran napustiti svoje domove.⁶²

Barbara Celjska nije ostavila vlastite zapise o svom bavljenju alkemijom, ali da se njome bavila znamo zahvaljujući objavljenim zapisima Johana von Laaza.⁶³ Nakon što je protjeran iz Italije zbog neuspjeha u pretvaranju neplemenitih metala u zlato, Laaz posjećuje razne europske alkemičare. Tako u svojim zapisima spominje Barbaru Celjsku koja je imala alkemijski laboratorij u podrumu svog zamka u Samoboru, gradu koji je tada obilovao rudnicima bakra. Optužuje ju da je slitinu bakra s arsenom prodavala pod srebro, a mjed pod zlato te time prevarila mnogo ljudi. Navodi i da je odgovore na njegova pitanja upriličila ženskom lukavošću što i nije toliko neobično imamo li na umu da su alkemičari rijetko dijelili tajne svojih pokusa s drugima.⁶⁴ Snježana Paušek-Baždar, proučavajući Barbarino alkemijsko djelovanje, navodi da su pokusi koje von Laaz spominje poznati u alkemijskoj literaturi. Radi se o legiranju bakra živom pri čemu legura poprimi lijepu srebrnu boju, odnosno o tzv. bijeljenju bakra⁶⁵ te tzv. postupku cementacije⁶⁶ u kojem se zlato odvajalo od srebra. Navedene pokuse opisali su alkemičari koje je u radu vodila želja za znanstvenom spoznajom i vjera u mogućnost pretvaranja neplemenitih metala u plemenite. Iako vjerojatno nikada nećemo znati da li je Barbara Celjska i u kojoj mjeri varala trgovce lažnim srebrom i zlatom, osudu Johana von Laaza, koji je zbog istih optužbi kojima je ocrnio Barbaru protjeran iz Italije i zadobio nadimak *Laz-nien-oro* (*Laz ne zna praviti zlato*), treba uzimati s oprezom.⁶⁷ Razmatrajući tekstove o alkemijskom umijeću Barbare Celjske Snježane Paušek-Baždar, Miodrag Kalčić iznosi kako to što je von Laaz bio varalica Barbaru ne čini manjom varalicom. Navodi da je Barbara vodila sveukupno uvredljiv način života nazivajući je raskalašenom spletkaricom čija se vladavina odlikovala raznim okrutnostima, spletkama, prijevarama i zavjerama.⁶⁸ Prenoseći navode starijih hrvatskih koji na Barbaru nisu gledali nimalo blagonaklono, Kalčić zanemaruje povijesne navode o njezinoj obrazovanosti, oštroumnosti i slobodoumnosti. Ironično je da se

⁶² „Medvedgrad“: *Park prirode Medvednica*

⁶³ Koliko je poznato, djelo *Via universalis* Johana von Laaza nije sačuvano. Njegov zapis o alkemijskim pokusima objavio je Basilius Valentinus 1740. u knjizi *Chymische Schriften* (Paušek-Baždar 2016: 271).

⁶⁴ Paušek-Baždar 2008: 277-278; Paušek-Baždar 2016: 273; Kalčić 2018: 113.

⁶⁵ Postupak se provodi tako da se realgar (crveni arsenov sulfid) i arsenik (otrovno brašno, arsenov trioksind) ubace u rastaljeni bakar zbog čega bakar poprimi izgled srebra (Paušek-Baždar 2008: 278-279).

⁶⁶ Metali i metalni oksidi žarili su se u tzv. cementu. Najčešće se radilo o smjesi obične soli i galice ili stipse. To je bio način pročišćavanja zlata koje se u vrijeme ijatrokemije koristilo kao lijek u obliku zlatnih listića ili u obliku eliksira, odnosno otopljeno u zlatotopki uz dodatak alkohola i limuna (Paušek-Baždar 2008: 279).

⁶⁷ Paušek-Baždar 2008: 278-279; Paušek-Baždar 2016: 276-279.

⁶⁸ Kalčić 2018: 112-113.

Kalčić fokusira na prikaze neblagonaklonih zapisa o Barbari kako bi podržao tezu o varalici, a zapisima o von Laazovim prijeverama ne daje toliku težinu prilikom ocjene vjerodostojnosti njegovih vlastitih zapisa o Barbari. Imajući na umu da se u razmatranjima djelovanja muških povijesnih ličnosti vrlo rijetko toliko fokusira na njihove izvanbračne ljubavne epizode, a njihovo političko djelovanje gotovo nikada ne karakterizira kao spletkarsko i prijetvorno, možemo zaključiti da Kalčić slijedi stope svojih prethodnika koji su Barbari Celjskoj zapravo najviše zamjerali to što je bila žena koja se kretala izvan okvira zacrtanih ženskim idealom.

3.3. *Primamljivost mita o Crnoj kraljici*

Predaje Crnu kraljicu povezuju i s izvorom vode te svjedoče o tome kako se Crna kraljica običavala kupati u ledenom vrelu u blizini Medvedgrada. Kupala bi se sama ili u pratnji svojih dvorjanki, a ponekad bi se kupala u mlijeku. Ledena voda i mlijeko su održavali ljepotu i mladost njezina tijela. Jedna predaja govori o strašnoj suši koja je pogodila to područje uslijed koje nije presušio samo duboki medvedgradski zdenac. Izmučen narod se obratio Crnoj kraljici koja im je uskratila pomoć. Prepušteni na milost i nemilost šumi punoj zvijeri narod prokune kraljicu nakon čega nastane novi zdenac, a kraljičin presuši.⁶⁹ Zanimljivo je da predaje i Mandušu i Crnu kraljicu povezuju s izvorom vode i iznimnom ljepotom, ali u potpuno drugačijem kontekstu. Manduša predstavlja iznimnu dobrotu, velikodušnost i spasenje od suše, a Crna kraljica zlo i sebičnost. Ne samo da ne spašava od suše, Crna kraljica gura one koji traže pomoć na rub očaja te dobiva zasluženu kaznu. Ipak, Manduša je potpuno fiktivna junakinja koja ni u vlastitoj priči ne uspijeva igrati glavnu ulogu. S druge strane, Crna kraljica ima svoje temelje u povijesnom liku Barbare Celjske i o njoj saznajemo puno više kroz najraširenije predaje. Mogli bismo zaključiti da je Manduša svojevrsan antipod Crnoj kraljici. Manduša je fiktivna junakinja, lik koji je idealiziran u tolikoj mjeri upravo jer joj nije dano dovoljno scenskog prostora da razočara publiku, a njezino povijesno nepostojanje ju je zaštitilo od opasnosti koračanja izvan onoga što se smatralo prihvatljivim. Predaje o Crnoj kraljici svojevrsna su odmazda za sve ono čime se stvarna žena iza predaja uspjela zamjeriti kolektivnom pamćenju. Upravo su predaje o njezinim zlodjelima Crnu kraljicu učinile besmrtnom na potpuno drugačiji način. Ona intrigira i mami pažnju postajući omiljenom zagrebačkom antijunakinjom koja je vrlo prisutna u suvremenoj svijesti i popularnoj kulturi Zagreba pa Hrvatska udruga vojnih minijaturista i IPMS Croatia organiziraju *Zagrebački maketarski kup Crna kraljica*.⁷⁰ Njezino ime i lik nosi i popularno pivo Pivovare Medvedgrad

⁶⁹ Marks 2000: 139, 141.

⁷⁰: „16. zagrebački maketarski kup“: *Crna kraljica 2021*.

koje svojim izgledom i karakterističnim okusom i aromom po tamnom prženom sladu⁷¹ neodoljivo podsjećaju na mračne priče o zloj i opasnoj kraljici. Na Crnu kraljicu su ponosni i stanovnici Krapine u čijem se starom gradu Barbara Celjska udala 1405. godine. U Krapini je u tijeku realizacija programa nazvanog *Crna kraljica* čiji je cilj revitalizacija kulturnih znamenitosti i generiranje novih turističkih proizvoda u koji je uključen muzejski postav *Crna kraljica* i razne usluge čime bi se doprinijelo održivom razvoju turizama u gradu.⁷²

Park prirode Medvednica je tijekom godina na razne načine komemorirao uspomenu na Barbaru Celjsku, odnosno Crnu kraljicu. Primjerice, posjetitelji *Mističnih noći Crne kraljice* mogli su naučiti kako pripremiti čarobne napitke, okušati se u pisanju bajki, crtanju magičnih zvijeri i metloboju te sudjelovati u alkemičarskim radionicama i radionicama izrade runa. U sklopu manifestacije se održavala i predstava o Crnoj kraljici koju je slijedila šetnja Medvednicom u pratnji vještica i vila.⁷³ 22. listopada 2021. godine, nakon više od tri godine radova, ponovno je za posjetitelje otvorena rekonstruirana utvrda Medvedgrad obogaćena suvremenim muzejskim postavom. Izložba *Začarana povijest* posjetiteljima dočarava bogatu povijest utvrde te parka Medvednica, a izložba *Tajne drevne planine* sastoji se od srednjovjekovne smočnice i kazališta sjena. Ova izložba putem zvuka, igre svjetla i sjene te dimnog efekta posjetiteljima dočarava bogate povijesti utvrde i mitove koji se vežu uz nju. Među pričama s kojima se posjetitelji mogu upoznati putem ovog stalnog postava smještenog u malom palasu utvrde nalazi se i ona o Crnoj kraljici. Glavni projektant Filip Gordon Frank naveo je da ovaj dio muzejskog postava dočarava ugođaj srednjeg vijeka kao mračnog i hladnog razdoblja kakvim ga se obično smatra. Tako se mogu čuti vriskovi Crne kraljice i vidjeti projicirane scene iz njezinog života, a ugođaj upotpunjuje magla. Dio izložbe čini i čuveni ljubimac Crne kraljice – crni gavran koji govori. U sklopu promocije i otvorenja Medvedgrada kostimirana Crna kraljica ispričala je svoju priču. Iako se predstavlja kao Barbara Celjska, ovo utjelovljenje Crne kraljice snažno se oslanja na predaje pa se tako spominju priče o bezbrojnim ljubavnicima koje kraljica ili baca s kule ili na koje šalje svog gavrana da im isključa oči te preobrazba u zmiju. Kostim Crne kraljice osmišljen je u skladu s poznatim predajama te gotovo da se i ne oslanja na povijesni lik Barbare Celjske. U sklopu utvrde postavljeni su i sadržaji koji prikazuju bogatstvo biljnog i životinjskog svijeta Medvednice, a revitalizacija Medvedgrada

⁷¹ „Crna kraljica“: *Pivovara Medvedgrad*.

⁷² „Crna kraljica“: *Krapina.hr*; „Sve 'karte' bacaju se na projekt Crna kraljica od koje će Krapina procvasti“: *Zagorje.com*.

⁷³ „Mistične noći Crne kraljice“: *Park prirode Medvednica*.

provedena je tako da sve bude interaktivno i prilagođeno najmlađim posjetiteljima.⁷⁴ Ulaz u Medvegrad je do kraja listopada 2021. godine bio besplatan u sklopu mjeseca hrvatskog turizma, a koliki je interes građanstva za revitaliziranu utvrdu najbolje pokazuje činjenica da su svi raspoloživi termini za posjet koje je prethodno trebalo rezervirati ubrzo popunjeni.⁷⁵ Čini se da je utvrda Medvedgrad na pravom putu da u potpunosti iskoristi sve potencijale mističnog mita o zloglasnoj Crnoj kraljici i tako revitalizira poziciju Medvedgrada kao jedne od omiljenih zagrebačkih vizura. S obzirom na projektiranje obnovljene utvrde tako da ona postane ne samo kulisom zagrebačke povijesti nego i mitološkog diskursa, mit o Crnoj kraljici zasigurno će preživjeti izazove suvremenog vremena i postati pokazatelj kako se narodne predaje mogu iskoristiti kao atraktivan turistički mamac.

3.4. Crna kraljica u hrvatskoj književnosti

Predaje o opakoj Crnoj kraljici poslužile su nekoliko autora kao inspiracija za njihova književna djela. August Šenoa je u svojoj povjestici naslovljenoj *Zmijska kraljica* (1877.) spojio predaju o Crnoj kraljici s remetskom predajom o ivanjskom zmijskom sastanku. Medvedgrad je u odsutnosti kraljevskog pouzdanika *crnog Janka* nadzirala njegova mlada žena *gospa Bara*. Šenoina *gospa Bara* ne žali mnogo za starim mužem koji je odsutan, a vrlo se veseli posjetima mladog kralja. Također, ona ne pohodi mise i okrutna je prema seljacima. U mladosti je izigrao Božidar kojeg je voljela pa se udala za vladara Medvedgrada radi bogatstva. U trenutku kada saznaje da je Božidar zaljubljen u mladu Jelu *gospa Bara* prijeti da će se osvetiti jer ga nikada nije prestala voljeti. Uspijeva Jelu uvjeriti da joj je potrebna pomoć nevine djeve kako bi spasila svoju dušu te ju šalje da se moli za nju kipu kod crne stijene gdje ju ugrize otrovnica. Šenoa čitateljima daje prikaz ljubomorom izluđene i krvožedne gospe *Bare*: „Nad žrtvom oko mahnitito se vije, / Ko jastreb kad se vije oko plijena, / I šapće: »Moje srce gori, zebe, / Da, ljubih stoput – srcem samo tebe, / A ti si srce drugoj ženi dao, / Joj tebi i njoj! Mojoj duši jao!«⁷⁶ Božidar odluči ne ukaljati svoj mač kojim se borio u križarskim ratovima *Barinom* krvlju jer ga smatra božanskim slugom. Umjesto toga je proklinje da joj se iz svake molitve rodi kletva, da joj svako srce ostane kameno i cijeli je narod zamrzi te da na godišnjice ubojstva ustaje iz groba i sjedi na crnoj stijenu gdje će joj zmije jesti crno srce.⁷⁷ Šenoa motive iz predaje o Crnoj kraljici upisuje i u pjesmu *Guš* (1875.) u kojoj piše o kneževnoj kćeri koju je kletva pretvorila u zmiju

⁷⁴ Ježovita 2021a; „Muzejski postav Medvedgrada“: *Medvedgrad : Centar za posjetitelje*; Ježovita 2021b; Judnić 2021.

⁷⁵ „Park prirode Medvednica“ 2021: *Facebook*.

⁷⁶ Šenoa 2018: 127.

⁷⁷ Šenoa 2018: 115-116; 121 – 130.

sa zlatnom krunom koja će do sudnjeg dana žeđati za majčinim mlijekom i uvijek će ju minuti san jer se podala mladiću, a s banom se zaručila.⁷⁸

Higin Dragošić u povijesnom romanu *Crna kraljica* (1898./1899.) opisuje sukobe Griča i Medvedgrada. Roman donosi i priču o Fridriku II. Celjskom koji je potajno sklopio brak s Veronikom Desinić. Temeljem povijesnog braka s Elizabetom Frankapan, Fridrik je u posjed dobio polovicu Krka, Trsat, Bakar i Bribir kojih se morao odreći nakon Elizabetine smrti, a čak je bio sumnjičen za njezino ubojstvo. Zbog navedenog je pao u nemilost oca Hermana II. Celjskog koji ga je nakon vjenčanja s Veronikom Desinić dao zatvoriti. Veronika je bila optužena za vješticharenje te pogubljena.⁷⁹ Dragošićeva Veronika nije pogubljena kao vještica, već se priča o njezinom braku i smrti koristi kako bi se čitatelja uvelo u priču o zloglasnoj kraljici Barbari Celjskoj koja je izgladila sukob između Fridrika i Hermana, ali je zato sav svoj bijes preusmjerila na Veroniku. Veronika je nakon rođenja kćeri privremeno uspjela zadobiti Hermanov oprost, "Ali nije oprostila kraljica; zmija planula sad istom otrovnim jedom. Ona kraljica, a snahom da joj bude kakvo god čeljade, siromašna bezimena kći kukavna zagorskoga plemića!"⁸⁰ Kraljica je ponovno okrenula Hermana protiv Veronike te su ju htjeli optužiti za vješticharenje što je Fridrik spriječio. Plaćenici kraljice su je naposljetku ubili nakon što je Fridrik na prijevaru odmamljen u Celje, ali je Veronika prije toga uspjela skloniti kćer na sigurno. O Veronici kao vještici se govori krajem romana kada kraljičini ljudi namještaju suđenje njezinoj pronađenoj kćerci Zlati koju kraljica vidi ne samo kao sredstvo nastavka svoje mržnje nego i kao suparnicu za naklonost Valentina.⁸¹

Dragošićeva Barbara Celjska oslikana je kao himbena i okrutna *femme fatale* sklona spletkama. Kroz zaplet se otkriva da kraljičina kćer Elizabeta nije kćer pokojnog kraja Žigmunda nego dijete začeto s medvedgradskim kapetanom. U skladu s predajama, ljubavnici Barbare Celjske ne požive dugo nakon što ih se ona zasiti. Doduše, ne baca ih s medvedgradskog tornja nego naređuje svojim slugama da problem riješe umjesto nje. Dragošić ju opisuje kao ženu izvanredne ljepote čije srce zna ili ljubiti ili mrziti, a njezino je političko djelovanje isključivo u svrhu jačanja moći i slave obitelji Celjski.⁸² Krešimir Nemeč u *Mogućnostima tumačenja* (2000.) Higinu Dragošića naziva ocem hrvatskog trivijalnog

⁷⁸ Šenoa: *Guš*.

⁷⁹ "Celjski, Fridrik II.": *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*; "Celjski, Herman II.": *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*.

⁸⁰ Dragošić 1993: 83.

⁸¹ Dragošić 1993: 79-84, 571-537.

⁸² Dragošić 1993: 171-172, 187, 209.

povijesnog romana koji je *Crnom kraljicom* započeo produktivnu liniju hrvatske pseudopovijesne fikcije koja svoj vrhunac doživljava u 20. stoljeću u djelima Vladimira Deželića (starijeg), Marije Jurić Zagorke i Rudolfa Habeduša Katedralisa. Roman je prvotno izlazio u nastavcima u pravaškom časopisu *Prosvjeta* 1898. i 1899. godine, a nakon toga je doživio i nekoliko izdanja u obliku knjige.⁸³ Dragošićevi likovi su jednodimenzionalni, dobri ili loši, a razni događaji kroz koje oni prolaze na njih nemaju utjecaja. Barbara Celjska jedan je od likova zla čija je uloga stalno pokretanje zbivanja. Štoviše, ona je glavna figura koja usmjerava zaplet ometajući ljubavnu vezu Valentina i Zlate, naručujući ubojstva i iznova planirajući zavjere.⁸⁴

Dok August Šenoa i Higin Dragošić antagonistice svojih književnih djela oblikuju u skladu s mitološkim diskursom o Crnoj kraljici, Mirjana Novak Perjanec nastoji oslikati drugačiji lik od onog sačuvanog u narodnim predajama. Čitatelja u svoju pripovijetku za djecu i mlade *Crna kraljica 1, 2, 3* (2020.) uvodi opisom predaje o Barbari Celjskoj kao žene iznimne ljepote i opaka srca koja je od djetinjstva živjela okružena beskrupuloznim moćnicima u stalnoj borbi za moć i položaj te je sama pomisao na nju budila strah u njezinim podanicima i neprijateljima.⁸⁵ Takav postupak možemo protumačiti kao vješto korištenje mitološkog diskursa kako bi se čitatelja zainteresiralo za stvarnu ženu iza strašnih priča. Nažalost, ostatak knjige ne uspijeva održati istu razinu interesa kao uvodni dio. Kako bi prikazala drugačiju Barbaru Celjsku autorica kombinira povijesne činjenice i fikciju opisujući nekoliko dana u kraljičinom životu. U knjizi se spominju i elementi tradicionalno povezani uz mit o Crnoj kraljici poput gavrana Tugomira, bacanje ljubavnika sa zidina bedema, bavljenje alkemijom te skrivanje zlata kojeg čuvaju zmije.⁸⁶ Pisanju knjige prethodilo pisanje scenarija za dokumentarno-igrani film, a Novak Perjanec je ime *Crna kraljica* zaštitila u Europi na idućih deset godina kao dio projekta brendiranja Barbare Celjske u sklopu kojeg je planiran izlazak još dvije knjige. Autoricu je posebno inspiriralo istraživanje o alkemijskim pokusima Barbare Celjske Snježane Paušek-Baždar što se vidi u dijelovima u kojima se osvrće na posjet Johana von Laaza Samoboru.⁸⁷ Kroz epizodične opise kraljičinog života autorica vjerno oslikava srednjevjekovni ambijent i svakodnevni život. Ipak, nastojanje da se u pripovijetku utkaju povijesna priča i mit u svojoj je izvedbi manjkavo. Autorica ne samo da nije uspjela utkati mitološki diskurs u povijesnu priču

⁸³ Nemeč 2000: 53.

⁸⁴ Nemeč 2000:56-57.

⁸⁵ Novak Perjanec 2020: 7.

⁸⁶ Novak Perjanec 2020: 13, 21, 50, 53-54, 56-58.

⁸⁷ „Legenda počiva na zrnu zbilje“ 2021: *Ludbreške novine*; „Predstavljanje knjige 'Crna kraljica' u Ludbregu“ 2021: *Centar za kulturu Ludbreg, YouTube*.

nego ga je ona svjesno fizički razdvojila. Takav postupak rezultirao je nepotrebnim opterećenjem teksta i kroničnom nepovezanošću napisanog, kao i time da je povijesna priča u usporedbi s narodnim predajama osjetno monotoniija. Povijesna priča o Barbari Celjskoj ima sve predispozicije da bude idealna podloga za kreiranje priče o nastanku mita o Crnoj kraljici što autorica u ovom slučaju nažalost nije uspjela iskoristiti.

U liku kraljeve žigosane ljubavnice Rosande u romanu *Kći Lotrščaka* također se mogu pronaći motivi koji podsjećaju na predaje o Barbari Celjskoj. Primjerice, opisi borbe s veprom i naposljetku smrti mladića koje Rosanda žrtvuje iz osvete kralju podsjećaju na predaje o krvoločnosti Crne kraljice koja svoje ljubavnike baca s kule Lotrščak ili zatvara u kavez s veprom.⁸⁸ Isto tako, Rosandina fascinacija krvlju u misli priziva još jednu zloglasnu predaju, onu o Elizabeti Bathory o kojoj će više riječi biti u narednom poglavlju.

⁸⁸ Jurić Zagorka 2012: 309, 313-317.

4. Serijska ubojica pretvorena u vampiricu

Početak 1600-tih godina glasine su počele kružiti da sluškinje koje odlaze raditi u dvorac Čahtice nestaju.⁸⁹ Te će glasine dovesti do niza događaja koji će naposljetku kulminirati predajama o *Krvavoj grofici* – jednoj od najzloglasnijih ženskih serijskih ubojica koju je popularna kultura pretvorila u vampiricu. Gotovo sve kulture imaju svoje mitove o vampirima koje možemo pratiti, od mitoloških priča poput grčke Lamije pa sve do današnjih vampira na malim ekranima. Priče o vampirima su preživjele i popularnost stekle zahvaljujući književnosti. Tako vampirske motive možemo pronaći u radovima Byrona, Volteira, Marxa, Ujevića, Kamova ili Šimića te naravno Brama Stokera. Njihova popularnost nastavila je rasti kroz razne filmove i televizijske serije poput *Intervjua s vampirom* (1994.), *Sumrak sage* (2008. – 2012.) i *Vampirskih dnevnika* (2009. – 2017.). Postmoderni vampir odgovoran je za širok spektar nedaća – neobjašnjive smrti, epidemije, umiranje stoke i sl. Sandra Barešin, pišući o vampirima u popularnoj i pučkoj kulturi, navodi da su predaje o vampirima psihološki i socijalno utemeljeni iskazi o društvenim paradoksima, nepravdama i moralnom rasulu te su oni dio složenog tumačenja života i smrti koje je preživjelo sve do naših vremena.⁹⁰

Elizabeta/Erzsébet Bathory bila je mađarska plemkinja optužena za torturu i ubojstvo stotine mladih žena u razdoblju 16./17. stoljeća. Rođena je u moćnoj mađarskoj obitelji koja je kontrolirala područje Transilvanije, a ujak joj je bio poljski kralj Stjepan Bathory. Nakon smrti njezina muža, nacionalnog heroja Ferenc Nadasdyja, 1604. godine počele su kružiti glasine o ubojstvima služavki.⁹¹ Elizabeta Bathory nazivana je serijskom ubojicom, sadisticom, vampiricom, vukodlakom, groficom Drakula i Krvavom groficom. Mogući raspon njezinih žrtava kreće se od 50, prema svjedočenju njezine suučesnice Illone Jo, do 650, prema svjedočenju seljakinje Suzane tijekom priprema za suđenje. Bathory je do kraja života inzistirala na svojoj nevinosti, a njezina priča nastavila je živjeti u folkloru sve do danas pa joj do nedavno nije bila posvećivana prava znanstvena pozornost.⁹² Iako je nemoguće utvrditi precizan raspon njezinih žrtava, Bathory je uvrštena u *Guinnessovu knjigu rekorda* kao najproduktivniji ženski serijski ubojica i najproduktivnija ubojica zapadnog svijeta temeljem navoda o više od 600 žrtava.⁹³

⁸⁹ Sherman 2016.

⁹⁰ Barešin 2016: 6-7, 12.

⁹¹ Pallardy 2021.

⁹² Bledsaw 2014: 1-2.

⁹³ „Most prolific female murderer“: *Guinness World Records*.

4.1. Mitovi o Elizabeti Bathory

Elizabeta Bathory obično je opisana kao sadistica odgovorna za više od 600 ubojstava koja je raznim metodama mučenja cijedila krv iz svojih žrtava kako bi je mogla konzumirati ili kupati se u njoj. U skladu s idejom o djevičanskoj čistoći, krv djevice bila joj je posebno omiljena. Prema nekim verzijama mita je konzumirala i meso svojih žrtava dok je druge prikazuju kao vampiricu i/ili vukodlaka (*vukodlačicu*). Tijekom stoljeća su navode o njezinoj izopačenosti dodatno podupirale teze o homoseksualnosti i sklonostima seksualnim perverzijama koje su je naposljetku izludile.⁹⁴ O njezinom životu prvi je pisao jezuit Laszlo (1760.) koji je sažeo transkripte sa suđenja te prvi uključio motiv grofičina kupanja u krvi. Moguće razloge takvom postupku možemo pronaći u želji da se dodatno demoniziraju protestanti. Naime, Laszlo je katolički pisac Habsburške monarhije koji piše u vrijeme vampirske paranoje i pobuna protiv vladajuće Habsburške dinastije. Objavljivanje knjige o mađarskoj protestantskoj plemkinji dodatno je pogodovalo širenju vampirske paranoje i nanijelo štetu mađarskom proto-nacionalizmu.⁹⁵ Daljnje publikacije o njezinom životu spekulirale su o broju žrtava te ponavljale glavne značajke mita – okrutnost, taštinu i zloupotrebu plemićke moći. Godine 1904. R. A. von Elsbürg objavljuje biografiju u kojoj se prvi puta spominju optužbe za homoseksualnost, preljub i vanbračnu djecu, vjerojatno jer se cijeli rad temelji na folklornoj matrici. Iako su te optužbe objavljene tri stoljeća nakon Bathoryne smrti, postale su dio njezinog mita.⁹⁶

Svi raniji radovi, poput prethodno navedenih, bez propitkivanja prihvaćaju njezinu krivnju te konstruiraju lik Elizabete Bathory kao okrutne i zle personifikacije svega što je bilo pogrešno s plemstvom. Kasniji radovi uveli su i nešto društvenog konteksta u priču, fokusirajući se na njezinu ulogu majke i supruge. Isto tako, oslanjali su se na dokumente sa suđenja i pisma iz arhiva Nadasdy, Batthyany i Thurzo obitelji što je omogućilo dublji pogled u svakodnevicu Elizabete Bathory te u njezin kulturni i društveni položaj u Mađarskoj.⁹⁷ Ideju o političkoj uroti prvi je uveo Raymond T. McNally u knjizi *Dracula was a Woman* (1983.), navodeći kako su pozajmica koju je Ferenc Nadasdy dao ugarsko-hrvatskom kralju Matiji II. Habsburškom i Elizabetine rodbinske veze s poljskom kraljem navele kralja da bude zainteresiran za rušenje njezine političke moći.⁹⁸ Dok se dio radova fokusirao na političku urotu, dio je, poput onih

⁹⁴ Coe 2014; Sherman 2016.

⁹⁵ Bledsaw 2014: 5.

⁹⁶ Craft 2009:31.

⁹⁷ Bledsaw 2014: 9

⁹⁸ McNally 1983: 13, 29-30.

Tonyja Thorna i Kimberly Craft, slučaj Bathory promatrao kao urotu temeljenu na rodu podupirući tezu o tome da gotovo da nije bilo dokaza protiv Elizabete Bathory. Takvi radovi obično oslikavaju optuženu kao žrtvu stranog kralja i seksističkog okruženja.⁹⁹

⁹⁹ Bledsaw 2014: 12-13.

4.2. Teze o uroti temeljenoj na rodu i političkom položaju

Teze o uroti temeljenoj na rodu i političkom položaju oslanjaju se na položaj Bathory kao bogate i moćne udovice koji je smatran prijetnjom stabilnošću postojećem sustavu. U skladu s tom teorijom, glavni cilj kralja Matije Habsburga i palatina Juraja Thurza bio bi micanje Bathory s političko-društvene scene Mađarske kako bi se domogli njezinih posjeda i poništili dug kralja prema obitelji Nadasdy. Zahvaljujući ratnom plijenu Ferenc Nadasdy, koji je tijekom ratova s Osmanskim Carstvom prozvan *Crnim begom Mađarske* zbog ratnih uspjeha i okrutnosti prema Osmanlijskim zatvorenicima, bio je u mogućnosti pružiti pozajmicu kraljevskoj kući Habsburg kako bi se rat nastavio i kako bi se osigurale plaće vojnicima. Ferenc je u nekoliko navrata zatražio vraćanje duga, a tu praksu je nakon njegove smrti nastavila i Elizabeta.¹⁰⁰ Ipak, s Ferencovom smrću se novčani priljev drastično smanjio. Budući da je njezin brat umro bez nasljednika pa je njegov nasljednik postao daljnji rođak, Bathory više nije imala pristup obiteljskom bogatstvu. Kako bi osigurala financijski opstanak, Bathory je pripadnice nižeg plemstva poučavala dvorskoj etiketi.¹⁰¹ Imajući to na umu, kao i da su posjedi Ferenc Nadasdyja pripali njihovom sinu zbog čega Bathory upravlja jedino dvorcem Čahtice, ova teorija pokazuje se manjkavom.

Podupiratelji ove teorije smatraju kako je sudski proces bio utemeljen na glasinama i iskazima danim na torturi te kako je kazna izvršena bez službene presude što cijeli sudski proces čini nelegalnim. Iako su glasine o smrtima sluga ignorirane, kralj nije mogao ignorirati pritužbe o smrti pripadnica nižeg plemstva koje je Bathory mentorirala. Prvi zadatak novog palatina Juraja Thurza bio je istražiti navedene glasine kojih je svakako bilo previše, posebice uz prigovore plemstva. Bathory je dodatno opteretilo svjedočanstvo svećenika Janosa Ponikenusza koji je prijavio pronalazak devet mrtvih djevojaka u katakombama koje su povezivale dvorac Čahtice i njegovu kapelu. Thurzo se našao u nezavidnoj situaciji u kojoj je morao osigurati da se prava Elizabete Bathory kao pripadnice višeg plemstva poštuju te da se poštuje pravni sustav prema kojem bi osuda Bathory dovela ne samo do njezine smrtne kazne nego i do mogućnosti da njezina obitelj izgubi svoj plemićki status.¹⁰² Imajući to na umu, možemo zaključiti kako bi u slučaju u kojem se kruna nastoji domoći posjeda obitelji Nadasdy-Bathory službena osuda Bathory bila idealno rješenje. Ipak, Thurzovo rješenje ovog slučaja bilo je nekonvencionalno – postigao je dogovor s obitelji da Elizabetu Bathory zatvori u kućni pritvor te da se sudi njezinim suučesnicima. Dok god je Thurzo jamčio da slučaj protiv grofice neće dospjeti na sud obitelj se

¹⁰⁰ Bledsaw 2014: 37-38.

¹⁰¹ Craft 2009: 107; Bledsaw 2014: 40.

¹⁰² Bledsaw 2014: 40-41.

nije miješala u proces.¹⁰³ Rachael Leigh Bledsaw, razmatrajući povijesni kontekst političkih i rodnih urota protiv Bathory, smatra da je Elizabeta Bathory bila metom sudske istrage zbog svojih sumnjivih aktivnosti i manjkavosti pokušaja da iste opravda. Kao dokaze svojoj tezi navodi obiteljski dogovor oko ishoda istrage s Thurzom i nedostatak kampanje za obranu grofice od strane plemstva. Štoviše, upravo su pritužbe plemstva na grofičine sumnjive aktivnosti bile ono što je dovelo do njezine neslužbene kazne, odnosno kućnog pritvora. Ovakvo rješenje slučaja je u mnogočemu bilo najbolje moguće. Elizabeta Bathory smatrana je legalno mrtvom i njezin slučaj se više nije mogao negativno odraziti na obitelj. Primjerice, obiteljska se reputacija dovoljno oporavila da se njezin unuk oženi u moćnu Esterhazy obitelj, a slava Ferenc Nadasdyja kao mađarskog nacionalnog junaka do danas je ostala neokaljana.¹⁰⁴

S druge strane, Bledsaw ne vidi problem u vjerodostojnosti iskaza suučesnika Elizabete Bathory dobivenih torturom jer je ispitivanje torturom bilo sastavni dio pravnog sustava ranomoderne Europe i kao takvo je imalo vrlo specifična pravila upotrebe. Ona pritom naglašava kako su postupci protiv vještičarenja i hereze primjeri ekstremne upotrebe torture. Thorneovu tezu da je spomen torture u službenim spisima suđenja poslanim kralju namjerno izostavljen kako se istinitost iskaza ne bi dovela u pitanje s pravom karakterizira kao malo vjerojatnu – tortura je kao metoda dobivanja istinitih iskaza dovedena u pitanje tek nekoliko stoljeća nakon suđenja Bathory. Bledsaw također zamjera Craftu i Thorneu da su zanemarili širi povijesni kontekst primjene torture u sudskom postupku navodeći da bi dovođenje u pitanje ispravnosti suđenja Bathory zbog upotrebe torture značilo da se u pitanje treba dovesti i ispravnost svih ostalih ranomodernih europskih sudskih procesa.¹⁰⁵ Iako je tortura dugo bila sustavni dio pravnih procesa, osuditi njezinu primjenu samo u ekstremnim slučajevima poput procesa vođenih protiv osoba optuženih za vještičarenje i herezu čini se licemjernim. Torturu se pokušavalo postaviti na racionalne temelje kao sredstvo pronalaženja istine, ali razlozi zbog kojih ona kao takva ne može funkcionirati sasvim su jasni. Primjena sile ili prijetnje kako bi se mimo ispitanikove volje došlo do priznanja danas se smatra nelegalnim činom koji se protivi temeljnim ljudskim pravima. Njezina nekadašnja ukomponiranost u sudski postupak ne

¹⁰³ Priloge tezi da je izbjegavanje sudskog procesa protiv Elizabete Bathory bilo vjerojatno najbolje rješenje za nju i njezinu obitelj možemo pronaći u slučaju Ane Bathory od Transilvanije. Ana je tri puta stavljena pred sud zbog optužbi za vještičarenje, incest i čedomorstva (1618., 1621. i 1634.) Za razliku od zapadnoeuropskih procesa protiv vještica istočnoeuropski su više nišani na bogate i moćne žene te su tako bili dijelom političke spletke. Osuđena je za vještičarenje i ubojstvo svog vrlo živog sina te protjerana prvo u Poljsku, a zatim u Mađarsku. Njezino vlasništvo je zaplijenjeno, a suđenja su uništila moć transilvanijske linije obitelji Bathory. Osim toga, žene su rijetko sa suđenja izlazile kao pobjednice zbog njihove pretpostavljene inferiornosti i percepcije da su po svojoj prirodi sklonije grijehu (Bledsaw 2014: 153-155).

¹⁰⁴ Bledsaw 2014: 41-43, 152.

¹⁰⁵ Bledsaw 2014:119-120, 123-125.

umanjuje upitnost iskaza dobivenih tom metodom, a još manje daje prostora povjesničarima da odlučuju u kojim je slučajevima tortura više ili manje prikladno sredstvo dobivanja iskaza, čak i pod opasnošću da se u pitanje dovedu svi povijesni procesi u kojima je upotrjebljena.

Irma Szádeczky-Kardoss priklanja se tezi o politički uvjetovanom sudskom procesu protiv Elizabete Bathory. Prema njoj, Bathory je predstavljala prijetnju stabilnosti Habsburške monarhije zbog položaja samostalne kneževine koji je tada uživala Transilvanija. Naime, Transilvanijom je tada vladala obitelj Bathory te je predstavljala snažno uporište odupiranja širenja apsolutne moći dinastije Habsburg. 1608. godine Matija II. postaje ugarskim kraljem, a Gabor Bathory knezom Transilvanije te, kao i njegovi prethodnici, iskazuje ambiciju da se domogne poljskog i ugarskog prijestolja što ga dovodi u sukob interesa s ugarskim kraljem.¹⁰⁶ Szádeczky-Kardoss zaključuje da je Elizabeta postala svojevrsnim sredstvom pomoću kojeg Habsburgovci mogu naštetiti obitelji Bathory zbog svoje pozicije, autoriteta i bogatstva, posebice nakon muževe smrti. Osim toga, predstavlja tezu da je njezino upravljanje posjedima koji su se protezali istokom i jugozapadom Ugarskog kraljevstva označavalo potencijalnu prijetnju da će pomoći Gaboru Bathoryju u slučaju njegove kampanje na Poljsku i/ili Mađarsku, zanemarujući da je Elizabeta upravljala samo dvorcem Čahtice. Szádeczky-Kardoss smatra da je suđenje Elizabeti Bathory bilo dio veće političke spletke koja uključuje još dva događaja koji su se odvijali otprilike u isto vrijeme – pokušaj ubojstva Gabora Bathoryja u Transilvaniji u koji je bio upleten i palatin Thurzo te zatvaranje Žigmunda Bathoryja u Pragu zbog urote protiv Habsburške vlasti. Thurzovo objašnjenje neuobičajenog postupka protiv Elizabete Bathory kao pokušaja da se očuva njezin život te obiteljski ugled i bogatstvo Szádeczky-Kardoss odbacuje kao pokušaj prikrivanja da se radilo o namještenom suđenju. Unatoč glasinama da je Bathory mučila i ubijala djevojke na svim svojim posjedima, istraga se odvijala samo u zapadnoj Ugarskoj – području Thurzove neograničene jurisdikcije, i to okolini Sarvara, Bratislave i Čahtica gdje je njegova sfera utjecaja bila posebno jaka. Svjedočanstva ispitanih temeljila su se na glasinama i pružala poprilično različit raspon žrtava dok je ispitivanje Elizabetinih suučesnika torturom rezultiralo ukupnim brojem od 36 žrtava.¹⁰⁷

Ljudski ostaci pronađeni u sklopu istrage mogli bi biti objašnjeni uobičajenom praksom Elizabetina doba – organiziranim iscjeliteljskim aktivnostima koje su spadale pod dužnosti gospodarice dvorca. Osim što je imala osoblje zaduženo za zdravlje ljude koji su živjeli na njezinom posjedu, mlade plemkinje poput Elizabete Bathory su i same bile upoznate s

¹⁰⁶ Szádeczky-Kardoss.

¹⁰⁷ Szádeczky-Kardoss.

osnovnim iscjeliteljskim metodama i biljkama. Moguće je da su Bathoryne iscjeliteljske metode bile jedinstvene za Transilvaniju i istočnu Europu te smatrane neobičnima i sumnjivima u zapadnoj Europi, posebice u slučajevima u kojima se nisu pokazale uspješnima. Dodatnu dozu sumnje mogla je potaknuti i primalja i iscjeliteljica Ana Darbulia/Dorvula. Budući da je bila Hrvatica vješta u kirurškim intervencijama tradicionalno rezerviranim za muškarce, uskoro su počele kružiti priče o njezinim čudnim metodama liječenja, kao i sumnje da se radi o vještici.¹⁰⁸ Štoviše, Ilona Jo, Janos Fiziko i Dorottya Szentes su prilikom ispitivanja svjedočili da je upravo Darbulia naučila Elizabetu Bathory raznim načinima na koje može mučiti djevojke. Ovakvi iskazi mogu se protumačiti kao pokušaj ispitanika da prenesu krivnju na drugu osobu, posebice jer je Darbulia umrla 1609.,¹⁰⁹ a glasine koje su kružile o njoj svakako su išle u prilog iskazanog svjedočanstva. Moguće je da su upravo kulturalne razlike i Darbulijino kirurško umijeće poslužili kao plodna podloga za Thurzovu kampanju o mučenjima i ubojstvima koje je provodila Elizabeta Bathory. Pritom treba imati na umu da je mučenje slugu, posebice ženskih, bila učestala praksa u kućanstvu Nadasdy-Bathory. Štoviše, Ferenc Nadasdy svoju je suprugu naučio nekim sadističkim metodama kažnjavanja slugu.¹¹⁰ S druge strane, Szádeczky-Kardoss donosi mogućnost da su se bolne kirurške i medicinske procedure protumačile kao mučenje jer stanje navodnih žrtava korespondira sa simptomima raznih bolesti te da se zabilježene smrti podudaraju s dokumentiranim pandemijama bubonske kuge i tifusa.¹¹¹ Isto tako, ona smatra da su dokazi fabricirani i namjerno krivo interpretirani kako bi bili u skladu s Thurzovim političkim aspiracijama.¹¹² Craft i Bledsaw donose podatke o tome kako je Elizabeta Bathory prilikom istrage predočila pismo u kojem majka njezine služavke potvrđuje da je djevojka umrla od bolesti te da je Elizabeta tvrdila kako su sumnjive smrti zapravo bile uzrokovane bolešću.¹¹³ Szádeczky-Kardoss ide korak dalje navodeći kako su sluge Dora Szentes i Janos Ficzkó (koji će kasnije biti podvrgnuti ispitivanju torturom i osuđeni), svjesni glasina koje je Thurzo proširio u svojoj kampanji protiv Bathory, u tajnosti zakopali tijela osam djevojaka koje su umrle zbog bolesti u okolici dvorca, i to u vrijeme kada je grofica s kćeri i dijelom osoblja putovala. Ostanke

¹⁰⁸ Szádeczky-Kardoss.

¹⁰⁹ Bledsaw 2014: 39.

¹¹⁰ Bledsaw 2014: 39-40; Craft 2009: 62.

¹¹¹ Primjerice, boginje, tifus i bubonska kuga su liječeni probadanjem čireva na tijelu i korištenjem zagrijane cigle kao parnog obloga. Oboljeli od bubonske kuge prolazili su posebno težak tretman – spavanje im nije bilo dozvoljeno iako je jedan od simptoma bolesti pospanost te su često bili podvrgavani kupanju u ledenoj vodi (Szádeczky-Kardoss).

¹¹² Szádeczky-Kardoss.

¹¹³ Craft 2009: 125-126; Bledsaw 2014: 41-42.

su kasnije pronašli psi, a Thurzo je cijeli slučaj protiv Bathory izgradio temeljem njih i dobro proširene kampanje o ubojstvima i mučenjima koja je potaknula masovnu histeriju.¹¹⁴

¹¹⁴ Szádeczky-Kardoss.

4.3. *Krvava grofica u popularnoj kulturi*

Iako je teško razlučiti granicu stvarnosti i fikcije kada se govori o životu Elizabete Bathory te se povijesna istina vjerojatno nikada neće moći nedvojbeno utvrditi, jedno je sigurno – njezinoj slavi kao krvoločnoj vampirici jedini je konkurent znameniti grof Drakula. Slučaj Elizabete Bathory već stoljećima fascinira povjesničare, ali i pobornike teorije urota te ljubitelje kriminalističkih priča. Primjerice, knjiga *1000 misterija* (1999.) donosi priču o transilvanijskoj grofici koja je imala mladog ljubavnika i opsesiju krvlju. Desetogodišnji zločini prekinuti su intervencijom kralja nakon čega je grofica zazidana u spavaćoj sobi. Ostavljen je uski prorez kroz koji je dobivala zrak, hranu i vodu.¹¹⁵ Ovaj nesumnjivo dramatičan opis grofičine kazne svakako je dio mita o njoj, ali nije istinit – Elizabeta Bathory osuđena je na kućni pritvor, a ne zazidana u jednoj prostoriji.¹¹⁶ U knjizi Lise Regan *Vampiri i druga čudovišta* (2009.) možemo pronaći prikaz Bathory kao plemkinje opsjednute održavanjem svoje iznimne ljepote u tolikoj mjeri da je mučila i ubijala svoje služavke kako bi se kupala u njihovoj krvi ili je čak i pila. Njezina opsesija počela je nakon što je sluškinju koja ju je nehotice počupala za kosu udarila toliko jako da ju je raskrvarila. Bathory je pomislila kako je krv koja je kapnula na njezinu kožu imala trenutačni učinak i pomladila ju. Navodi se i pretpostavka da je Bram Stoker znao za priču o zloglasnoj grofici kad je pisao roman *Drakula* (1897.).¹¹⁷

Ovaj slučaj inspirirao je mnoge redatelje pa se Elizabeta Bathory nerijetko pojavljuje kao lik u horor filmovima poput australskog filma *Žed* Roda Hardyja iz 1979., filma Elija Rotha *Hostel II* iz 2007. i belgijskog filma *Kćeri tame* kojeg je 1979. režirao Harry Kümel. Zajedničke značajke mnogih filmova o Bathory su krvavi prikaz ubojstava, snažni erotski elementi i izrazita seksualizacija Elizabete Bathory. Film *Grofica Drakula* koji je 1971. godine režirao Peter Sasdy obrađuje njezin život prije i za vrijeme krvavih ubojstava fokusirajući se na njezine seksualne eskapade.¹¹⁸ Juraj Jakubisko 2008. režira film *Bathory: Krvava grofica* u kojem Elizabetu Bathory prikazuje kao žrtvu Thurzove političke spletke. Njezino bavljenje medicinom i kupke u crvenom bilju poslužile su kao podloga za kreiranje mitova o zloglasnoj grofici, a prikazane su i sadističke metode kažnjavanja služinčadi. Zanimljivo je da Jakubiskova Bathory žrtva trovanja zbog kojeg je izgubila razum i ubila nekoliko slugu. Film kombinira elemente

¹¹⁵ Hövelmann 2009: 128-129.

¹¹⁶ Bledsaw 2014: 42.

¹¹⁷ Regan 2010: 22-23.

¹¹⁸ McAndrews 2019.

misterija, trilera i povijesne drame čineći stav filma o liku i krivnji Elizabete Bathory dvosmislenim i nesigurnim.¹¹⁹

Film *Grofica* (2009.) kojeg režira Julie Depley, koja i utjelovljuje Elizabetu Bathory, podosta je kontradiktoran jer započinje pričom o tome kako Elizabeta samu sebe nikada nije smatrana inferiornom muškarcima, ali kasnije u filmu navodi da ubija isključivo žene jer je Bog stvorio muškarce prema svojoj slici. Depley kao glavnu okosnicu portreta Bathory uzima njezinu taštinu i opsjednutošću pokušajima da ostane mlada kako je dosta mlađi ljubavnik ne bi napustio. Isto tako, Depley u nekim trenutcima gledatelju nastoji odaslati feminističke poruke te preispitati moralne vrijednosti društva u kojem je Bathory živjela navodeći da će mit koji su kreirali o njoj okupirati mase dovoljno dugo da se zaborave zločini muškaraca. Takav postupak odstupa od priče u kojoj Depley Bathory oslikava kao zločinku čija se sklonost sadizmu može pratiti još od djetinjstva te se feministički monolog zatočene Bathory na kraju filma čini kao da i ne pripada istom filmu. Za razliku od mnogih drugih filmova, u *Grofici* nema pretjeranih prikaza nasilja jer se film fokusira na posljedice grofičina slomljenog srca.¹²⁰ Značajke mita o Elizabeti Bathory poslužile su kao inspiracija mnogim režiserima prilikom oblikovanja negativki koje svoju mladost i ljepotu održavaju ubijanjem mladih djevojaka poput lika kraljice u filmu *Braća Grimm* (r. Terry Gilliam, 2005.) koja pomoću krvi djevojaka održava svoju mladost i ljepotu te lika Ravenne u *Snjeguljici i lovcu* (r. Rupert Sanders, 2012.), filmu koji je reinterpretacija bajke o Snjeguljici, ali u kojem Ravennina potragu za vječnom mladošću i ljepotom nauštrb mladih djevojaka ukazuje na inspiraciju mitom Elizabete Bathory.¹²¹ Vampirski mit o okrutnostima Elizabete Bathory poslužio je kao inspiracija i Vladi Delimar za ciklus performansa o Elizabeti Bathory. *Erzsebet Bathory I.* izvela je na *Zagrebi! Eko-Festivalu* na Bundeku 2008. godine. U performansu su sudjelovali Ksenija Kordić i Milan Božić koji je čitao esejistički zapis Bele Hamvasa *Prežgana juha*. Performans *Erzsebet Bathory II.* izvela je 2009. u Štaglincu u sklopu *Moje zemlje*, a iste godine, u suradnji s Milanom Božićem, izvodi i treći performans iz ciklusa – *Erzsebet Bathory III.* Performans je izveden kao nijema posmrtna svečanost u sklopu koje svaki posjetitelj ostavi trag nalik krvi na umjetničinom nagom i u bijelo obojanom tijelu, označenom plavim salonkama i crvenim tilom preko lica. Prilikom ostavljanja krvavog traga sudionike fotografira Božić. Delimar zatim ustaje s odra te maskirana crvenom raščupanom perikom odijeva bijelu bundu i silazi u prostor publike s kojom slavi vlastito tijelo i umjetničko-vampirsku težnju besmrtnosti uz glazbu i ples. Ovim izvedbama Delimar

¹¹⁹ Jakubisko 2008.

¹²⁰ Depley 2009; Mujkić 2014.

¹²¹ Gilliam 2005; Sanders 2012.

problematizira suvremeno nasilje s osvrtom na ono koje ljudi čine sami sebi, kao i zanemarivanje prirodnih vrijednosti kao temelj egzistencije.¹²²

Priča o Elizabeti Bathory poslužila je kao inspiracija glazbenicima pa je tako engleski metal bend *Venom* 1982. snimio pjesmu *Countess Bathory* u kojoj je opjevan mit o čudovišnoj grofici koja se kupala u krvi djevice,¹²³ a 1983. osnovan je švedski metal bend koji se po uzoru na zloglasnu groficu zvao *Bathory*.¹²⁴ Glazba američke pjevačice Karliene, između ostalog, inspirirana je povijesnim događajima te je 2018. godine napisala i snimila pjesmu *Blood Countess*. U pjesmi Elizabeta Bathory izlaže svoj slučaj temeljem zloglasnih predaja i teorija o političkoj uroti i uroti temeljenoj na rodu. Karliene kroz svoju pjesmu poprilično uspješno prenosi sumnje u to tko je Krvava grofica uistinu bila te koliko ju je teško, ako ne i nemoguće, odvojiti od predaja koje već stoljećima intrigiraju sve koji su za nju čuli.¹²⁵ Umjetnička reinterpretacija povijesnih priča o ženama koje su kroz tijek vremena postale dijelom predaja svakako je Karlienina domena, primjerice snimila je i albume *The Ballad of Anne Boleyn* (2018.) drugoj ženi engleskog kralja Henrika VIII. te *The Legend of Anne Bonny* (2020.) o irskoj gusarici.¹²⁶

Priča o Elizabeti Bathory i njezinom suđenju uspjela je preživjeti više od 400 godina i pronaći svoje mjesto u suvremenoj popularnoj kulturi i povijesno-mitološkom diskursu. Tijekom dugog niza godina bila je opisivana kao čudovište s nastranim sklonostima čija je pravedna kazna bila skončati zazidana u prostorijama svoje spavaće sobe nakon godina zatočeništva. Mnogi motivi njezina mita plod su fikcije, kao što je kupanje u krvi djevice ili pak plod vjerovanja vremena u kojem su nastali, poput vjerovanja da homoseksualnost ili izražena seksualnost kod žena neizbježno dovodi do ludila i raznih oblika devijantnog ponašanja. U novije doba dolazi do revizije ranih povijesnih ocjena Elizabete Bathory pa mnogi povjesničari, posebice mađarski, zastupaju teze o uroti temeljenoj na rodu i političkoj motivaciji nastojeći Krvavu groficu demistificirati kao žrtvu seksističkog okruženje njezina vremena tako proširujući i nadopunjujući mitološki diskurs. Pokušaji revizije slučaja Elizabete Bathory od strane povjesničara imaju nacionalističke elemente. Bathory je u novije vrijeme romantizirana kao povijesna figura koju je pomnijim promatranjem povijesnih izvora moguće ponovno oblikovati tako da zauzme mjesto uz svog muža, mađarskog nacionalnog junaka. S druge strane,

¹²² Marjanić 2014: 564-570.

¹²³ *Venom* 2019.

¹²⁴ „Bathory“: *Discogs*.

¹²⁵ Karliene 2018.

¹²⁶ „Music“: *Karliene*.

ako povijesnu poziciju Elizabete Bathory nije moguće reinterpreirati, njezin mit bez sumnje predstavlja turističku atrakciju što je svakako ekonomska prednost. Ne treba zaboraviti kako Mađarska, s kojom se Elizabeta Bathory etnički i lingvistički identificirala, nije jedina zemlja koja može polagati prava na Krvavu groficu zahvaljujući promjenama granica tijekom povijesti – dvorac Čachtice smješten je u Slovačkoj, a u Rumunjskoj je djelovala transilvanijska linija obitelji Bathory.¹²⁷ Time se jasno pokazuje kako mit nikada nije potpuno arbitran, već je uvijek djelomično motiviran metodama kojima društvo tumači svoju prošlost, sadašnjost i budućnost. Mit ništa ne skriva ili ističe, on izobličuje mijenjajući naglasak u priči.¹²⁸

¹²⁷ Bledsaw 2014: 13.

¹²⁸ Barthes 2009: 156, 159.

5. Zaključak

Promatrajući mitološke diskurse o banici Manduši, Crnoj kraljici i Krvavoj grofici jasno je da povijesne okolnosti i predviđene funkcije priče imaju odlučujuću ulogu u kreiranju mita. Mit o imenovanju Zagreba protkan je nastojanjem da se ukaže na Zagreb kao na važan politički i društveni punkt Hrvatske koji ukazuje na kontinuitet zagrebačke, a samim time i hrvatske, povijesno-političke baštine. Isto tako, jedna od funkcija mita je poticanje svijesti o zajedničkom pripadništvu uz koju se neminovno javlja ponos. Iako ona najraširenija predaja o Manduši i Zagrebu ne odaje puno informacija o svojim protagonistima i naglasak nesumnjivo stavlja na bana, Hrvoje Hitrec zapisuje dinamičniju verziju u kojoj je Manduša ne samo kraljeva kći nego i predmet specifične Božje milosti što ju s pozicije gotovo nepoznate djevojke stavlja na poziciju političke i društvene moći. Na poziciju banove žene smješta ju Marija Jurić Zagorka koja mitološki diskurs proširuje u skladu s političnošću svojih romana kako bi ukazala na poželjno i nepoželjno ponašanje putem ovog mitološkog diskursa te ukazuje na Mandušu kao na važan dio zagrebačkog povijesnog identiteta. S obzirom na popularnost Zagorkinih romana mogli bi smo reći kako je ona najviše pridonijela komemoriranju uspomene na ovaj mit upisujući ga u roman *Kći Lotrščaka*. Promatrajući komemoriranje Manduše i bana u Zagrebu možemo zaključiti da je odnos grada prema mitu po kojem je dobio ime manjkav. Manduševac je povijesno važan izvor oko kojeg je nastao današnji glavni gradski trg, a reakcija građanstva na ponovno otkrivene temelje kulturnog izvora tijekom rekonstrukcije Trga u prošlom stoljeću ukazuje na to da izvor zauzima i važno mjesto u svijesti Zagrepčana. Nažalost, Manduševac je danas samo metaforički izvor vode, a osim fontane, grad i njegova turistička zajednica gotovo da i ne komemoriraju uspomenu na mit o Manduši i povijesni zagrebački izvor.

Manduša je idealizirana fiktivna figura hrvatske baštine koja većinom ne uspijeva igrati glavnu ulogu u svom mitološkom diskursu. S druge strane, mitovi o Crnoj kraljici i Krvavoj grofici utemeljeni su na povijesnim osobama hrvatsko-ugarske kraljice Barbare Celjske i mađarske grofice Elizabete Bathory koje su mitovi o njihovom životu učinili besmrtnima, ali na potpuno drugačiji način. Mitovi ispredaju jezive priče o vladarici Medvedgrada potekloj iz omražene obitelji Celjski. Priče se baziraju na Barbarinoj okrutnosti, neželjenom seksualnom ponašanju, pohlepi i opsjednutošću mladošću. Sukobi medvedgradskih vladara sa zagrebačkim područjem bili su idealna podloga za stvaranje mita čiji je diskurs dodatno pojačan površnom i često neutemeljenom negativnom ocjenom Barbare i obitelji Celjski od strane starije hrvatske historiografije. Navedene značajke mita preuzima Higin Dragošić pišući roman *Crna kraljica* u kojem dodatno učvršćuje svijest o Barbari Celjskoj kao sebičnoj i okrutnoj ženi. Crna kraljica

dio je i mitova o zmiji i ukletom zlatu na Medvedgradu koje je August Šenoa iskoristio u svojim djelima *Zmijaska kraljica* i *Guš*. Korijene takvih predaja možemo potražiti u Barbarinom zanimanju za alkemiju o kojem svjedoče zapisi Johana von Laaza. Mit o Crnoj kraljici je i danas vrlo aktualan na zagrebačkom području. To najbolje potvrđuje činjenica da se promidžba rekonstruirane utvrde Medvedgrad pretežito temeljila na turističkoj privlačnosti priče o zloglasnoj vladarici utvrde. Za razliku od Manduše, Crna kraljica je toliko utkana u tekovine modernog društva da građani njezin lik mogu sresti i na etiketi piva koje proizvodi Pivovara Medvedgrad, a o njezinoj aktualnosti svjedoči i najnoviji književni uradak Mirjane Novak Perjanec koji, iako relativno neuspješno, nastoji oslikati drugačiji, povijesno vjerodostojniji lik Barbare Celjske.

Priča Elizabete Bathory u folkloru živi kao priča o sadistici i serijskoj ubojici koja se kupala u krvi djevica ili kao nadnaravna priča o grofici koja je postala vampirica ili vukodlak. Iako je do kraja života inzistirala na svojoj nevinosti, zločini i suđenje povijesne Elizabete Bathory i danas intrigiraju umove povjesničara, ali umove ljubitelja kriminalističkih i nadnaravnih priča. Raniji radovi o Bathory temelje se na folkloru, spekulaciji o broju žrtava i bezupitnom prihvaćanju krivnje. Autori tih radova nerijetko su uzroke njezina ubilačkog pohoda tražili u njezinom djetinjstvu, homoseksualnim sklonostima i razvratnom životu. Razmatrajući život žene koja je ušla u Guinnessovu knjigu rekorda zahvaljujući pretpostavljenom broju od više od 600 žrtava, noviji povjesničari donose teorije o politički i rodno motiviranom procesu koje Krvavu groficu nastoje reinterpretirati kao žrtvu mizoginijskih okolnosti svog vremena. Povijesna istina o ovom slučaju se vjerojatno nikada neće nedvojbeno utvrditi, ali sigurno je da će Krvava grofica nastaviti živjeti kroz filmove, pjesme i knjige. Interpretacije i reinterpretacije slučaja Elizabete Bathory ukazuju na da je mitološki diskurs uvijek motiviran pozicijom s koje ga društvo priča.

Crna kraljica i Krvava grofica mogu poslužiti kao primjeri slučaja u kojima mistične i mračne priče o okrutnostima lijepih žena na istaknutim političkim pozicijama u suvremenom društvu mogu poprimiti nove funkcije, najčešće one turističkih atrakcija. Iako društvo ženama teško oprašta starenje, ova dva mita ukazuju na to da se ženama još teže oprašta želja da ostanu mlade i lijepe kreirajući tako mitove o taštim čudovištima spremnim na svakakve opačine. Isto tako, njihova prisutnost u popularnoj kulturi svjedoči o primamljivosti takvih jezivih priča, posebice ako su one u većoj ili manjoj mjeri temeljene na stvarnim događajima. Manduši se također pripisuje iznimna ljepota u mitološkom diskursu, ali ona kao fiktivan lik jednostavno nije dobila dovoljno prostora da siđe s postolja idealizirane junakinje. Ironično je da ju je upravo

to učinilo gotovo podložnu zaboravu te je tako postala zagrebačka junakinja koju ni vlastiti grad ne uspijeva dostojno komemorirati.

Bibliografija

Literatura:

- Agičić, D. et al. (1999.) *Moj Zagreb, tak imam te rad : Mein Zagreb : My Zagreb*. Zagreb: Duplo P, Laurana, Libar.
- Alderman, D. H. (2003.) „Street names and the scaling of memory: the politics of commemorating Martin Luther King, Jr within the African American community“: U: *Area*, 35/2, str.163-173.
- Barešin, S. (2016.) “Vampiri u popularnoj i pučkoj kulturi”. *Ethnologica Dalmatica*, no. 23, str. 5-14.
- Barthes, R. (2009.) *Mitologije*. Zagreb: Pelago.
- Bledsaw, R. L. (2014.) *No Blood in the Water: The Legal and Gender Conspiracies Against Countess Elizabeth Bathory in Historical Context*.
- Bošković-Stulli, M. (2006.) *Priče i pričanje : stoljeća usmene hrvatske proze*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Craft, K. (2009.) *Infamous Lady: The True Story of Countess Erzsebet Bathory*. Lexington: Kimberly Craft.
- Deeply, J. (2009.) *Grofica*, igrani film. X Filme International.
- Dragošić, H. (1993.) *Crna kraljica*. Zagreb: Školska knjiga.
- Gilliam, T. (2005.) *Braća Grimm*. Mosaic Media Group.
- Hitrec, H. (1994.) *Zagrebačke legende*. Zagreb: Turistkomerc.
- Hövelmann, K. (2009.) *1000 misterija*. Zagreb: Mozaik knjiga.
- Jakubisko, J. (2008.) *Bathory: Krvava grofica*, igrani film. Tatrafilm.
- Jurić Zagorka, M. (2012.) *Kći Lotrščaka*. Zagreb: Jutarnji list.
- Klaić, N. (1987.) *Medvedgrad i njegovi gospodari*. Zagreb: Globus.
- Klaić, V. (1985.) *Povijest Hrvata : od najstarijih vremena do svršetka XIX stoljeća. Knjiga treća*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske.
- Kolanović, M. (2006.) „Svjetovno pismo Marije Jurić Zagorke“. U: Jurić Zagorka, M. *Kći Lotrščaka*. Zagreb: Školska knjiga.
- Marjanić, S. (2014.) *Kronotop hrvatskog performansa : od Travelera do danas*. Zagreb: Udruga Bijeli val; Institut za etnologiju i folkloristiku.
- Marks, Lj. (2000.) *Vekivečni Zagreb : zagrebačke priče i predaje*. Zagreb: AGM.
- Marks, Lj. (2020.) *Zagreb u pričama i predajama : A sad je li to istina ili nije, ja to ne znam*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada; Institut za etnologiju i folkloristiku.
- McNally, R. T. (1983.) *Dracula was a Woman: In Search of the Bloody Countess of Transylvania*. New York: McGraw Hill.

- Milčec, Z. (2007.) *Volite li Zagreb?* Zagreb: V.B.Z. studio.
- Nemec, K. (2000.) *Mogućnosti tumačenja*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Novak Perjanec, M. (2020.) *Crna kraljica 1, 2, 3*. Zagreb: Semafora.
- Oklopčić, B. (2011.) „Mit i ritual u *Kćeri Lotrščaka*“. U: Prlenda, S. (ur.) *Kako je bilo... : O Zagorki i ženskoj povijesti*. Zagreb: Centar za ženske studije.
- Paušek-Baždar, S. (2008.) „Kraljica Barbara Celjska kao alkemičarka u Samoboru“. U: *Godišnjak Njemačke narodnosne zajednice – VDG Jahrbuch*, vol. 15, no. 1, str. 275-280.
- Paušek-Baždar, S. (2016.) „Alkemijski pokusi kraljice Barbare Celjske (1381 – 1451)“. U: *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine*, vol. 42, no. 2 (84), str. 271-282.
- Pisk, S. (2011.) „Prilog povijesti srednjovjekovnih pavlinskih samostana: prava i povlastice samostana Blažene Djevice Marije na Gariću (Moslavačka gora)“. U: *Radovi : Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*, Vol. 43, No. 1, str. 149 – 185.
- Pisk, S. (2017.) „Odnos Sigismunda Luksemburškog i Barbare Celjske prema pavlinskom redu u kasnosrednjovjekovnoj Slavoniji“. U: *Cris : Časopis Povijesnog društva Križevci*, Vol. XIX, No. 1, str. 9 – 13.
- Piskač, D. (2007.) “The Aesthetic Function in Oral Literature”. U: *Narodna umjetnost*. 44/1, str. 93 – 114.
- Prodanović, Ž. (2010.) *107 zagrebačkih priča*. Zagreb: Znanje d.d.
- Regan, L. (2010.) *Vampiri i druga čudovišta*. Zagreb: Egmont.
- Sanders, R. (2012.) *Snjeguljica i lovac*, igrani film. Roth films.
- Smičiklas, T. (1882.) *Poviest Hrvatska : Od najstarijih vremena do godine 1526*. Zagreb: Naklada Matice hrvatske.
- Šenoa, A. (2018.) *Povjestice*. Zagreb: Bulaja naklada.
- Tomičić, A. (2014.) „Povijest medvedgradske utvrde“. U: *Essehist : časopis studenata povijesti i drugih društveno-humanističkih znanosti*, Vol. 6, No. 6, str. 37 – 47.
- Vađunec, I. (2009.) „Položaj žene u srednjem vijeku na hrvatskim prostorima“. U: *Pro Tempore*, br. 6/7, str. 48-73.
- Vekić, D. (2016.) „Mitske i demonološke predaje u usmenoknjiževnoj teoriji: poetička obilježja i žanrovske odrednice predaje“. U: *Croatica et Slavica Iadertina*, Vol. 12/1, No. 12.

Mrežni izvori:

„Celjski, Fridrik II.” *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža. (<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=11185>, zadnji pristup 19. kolovoza 2021.)

„Celjski, Herman II.” *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža. (<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=11186>, zadnji pristup 19. kolovoza 2021.)

„16. zagrebački maketarski kup“. *Crna kraljica 2021*. (<https://crna-kraljica.com/>, zadnji pristup 16. kolovoza 2021.)

„30. rođendan Manduševca“. *Gradsko stambeno komunalno gospodarstvo*. (<https://www.gskg.hr/default.aspx?id=2374>, zadnji pristup 5. kolovoza 2021.)

„Barbara Celjska“. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža. (<https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=5838>, zadnji pristup 14. kolovoza 2021.)

„Bathory.“ *Discogs*. (<https://www.discogs.com/artist/252018-Bathory>, zadnji pristup 7. listopada 2021.)

„Crna kraljica“. *Krapina.hr*. (<https://www.krapina.hr/crna-kraljica>, zadnji pristup 16. kolovoza 2021.)

„Crna kraljica“. *Pivovara Medvedgrad*. (<http://www.pivovara-medvedgrad.hr/beer/crna-kraljica/>, zadnji pristup 16. kolovoza 2021.)

„Kći Lotrščaka“. *Teatar.hr*. (<https://www.teatar.hr/210614/kci-lotrscaka/>, zadnji pristup 13. studenog 2021.)

„Kornjača ispod Staroga grada“. *Grad Samobor*. (<https://www.samobor.hr/visit/kornjaca-ispod-staroga-grada-p610>, zadnji pristup 16. kolovoza 2021.)

„Legenda počiva na zrnu zbilje.“ (2021.) *Ludbreške novine*, broj 169, godina XVI.

„Medvedgrad“. *Park prirode Medvednica*. (<https://www.pp-medvednica.hr/turisticka-ponuda/medvedgrad/>, zadnji pristup 14. kolovoza 2021.)

„Mistične noći Crne kraljice“. *Park prirode Medvednica*. (<https://www.pp-medvednica.hr/novosti/misticne-noci-crne-kraljice/>, zadnji pristup 16. kolovoza 2021.)

„Most prolific female murderer“. *Guinness World Records*. (<https://www.guinnessworldrecords.com/world-records/most-prolific-female-murderer>, zadnji pristup 13. rujna 2021.)

„Music.“ *Karliene*. (<https://karliene.com/music>, zadnji pristup 7. listopada 2021.)

„Muzejski postav Medvedgrada“. *Medvedgrad : Centar za posjetitelje*. (<https://medvedgrad.eu/muzejski-postav/>, zadnji pristup 31. listopada 2021.)

„Park prirode Medvednica“ (2021.) *Facebook*. (<https://www.facebook.com/search/top?q=park%20prirode%20medvednica>, zadnji pristup 31. listopada 2021.)

„Predstavljanje knjige 'Crna kraljica' u Ludbregu.“ (2021.) *Centar za kulturu Ludbreg, YouTube*. (<https://www.youtube.com/watch?v=sc042kl3OxA>, zadnji pristup 20. rujna 2021.)

„Sve 'karte' bacaju se na projekt Crna kraljica od kojeg će Krapina procvasti“. *Zagorje.com*. (<https://www.zagorje.com/clanak/vijesti/sve-karte-bacaju-se-na-projekt-crna-kraljica-od-kojeg-ce-krapina-procvasti>, zadnji pristup 16. kolovoza 2021.)

„Trg bana Josipa Jelačića“. *Turistička zajednica grada Zagreba*. (<https://www.infozagreb.hr/landing/korean/trg-bana-josipa-jelacica-54a11ce4b307b>, zadnji pristup 5. kolovoza 2021.)

„Zagrebački vremeplov“. *Info Zagreb*. (<https://www.infozagreb.hr/>, zadnji pristup 5. kolovoza 2021.)

Bonnet, J. (2020.) „How the Great Myths and Legens Were Created“. *Writers Store*. (<https://writersstore.com/blogs/news/how-the-great-myths-and-legends-were-created>, zadnji pristup 25. srpnja 2021.)

Coe, A. (2014.) „Archival Mix: Yes, We Can Now Talk About Elizabeth Bathory“. *theToast*. (<https://the-toast.net/2014/02/05/elizabeth-bathory/>, zadnji pristup 14. rujna 2021.)

Iveta, N. (2019.) „Tajna povijest Zagreba“. *Prikriveni simboli Zagreba*. (<https://prikrivenisimboli.blogspot.com/?fbclid=IwAR37chS6QfXf5u22sIJU97NDSO30g0Zxr-tel8BYhqc59r-K71D6Fu-EGjY>, zadnji pristup 27. srpnja 2021.)

Ježovita, M. (2021a) „Medvedgrad se nakon više od tri godine otvara za posjetitelje“. *Večernji list, mrežno izdanje*. (<https://www.vecernji.hr/zagreb/medvedgrad-se-nakon-vise-od-tri-godine-otvara-za-posjetitelje-1529994>, zadnji pristup 31. listopada 2021.)

Ježovita, M. (2021b) „Prošetali smo utvrdom: Crna kraljica nam otkrila tajne obnovljenog Medvedgrada“. *Večernji list, mrežno izdanje*. (<https://www.vecernji.hr/zagreb/video-prosetali-smo-utvrdom-crna-kraljica-nam-otkrila-tajne-obnovljenog-medvedgrada-1532819>, zadnji pristup 31. listopada 2021.)

Judnić, L. (2021.) „Medvedgrad otvorio vrata za posjetitelje“. *HRT Magazin*. (<https://magazin.hrt.hr/zabava/medvedgrad-otvorio-vrata-za-posjetitelje-3258582?jwsourc=cl>, zadnji pristup 31. listopada 2021.)

Karliene. (2018.) *Blood Countess*, *YouTube*. (<https://www.youtube.com/watch?v=mIPm5wOoV1Y>, zadnji pristup 7. listopada 2021.)

Klindić, I. (2020.) „Postoji nekoliko zanimljivih teorija prema kojima je Zagreb dobio ime“. *Licegrada.hr*. (<https://licegrada.hr/postoji-nekoliko-zanimljivih-teorija-prema-kojima-je-zagreb-dobio-ime/>, zadnji pristup 27. srpnja 2021.)

M. Š. (2016.) „Legenda o imenu Zagreba: Što se krije iza priče o Mandi i žednom junaku?“. *Zagrebinfo*. (<https://www.zagreb.info/ritam-grad/magazin/zagrebacki-misteriji/legenda-o-imenu-zagreba-sto-se-krije-iza-price-o-mandi-i-zednom-junaku/102904/>, zadnji pristup 27. srpnja 2021.)

McAndrews, M. B. (2019.) „In the name of eternal beauty: 10 films about countess Elizabeth Bathory“. *Nightmare on FilmStreet*. (<https://nofspodcast.com/in-the-name-of-eternal-beauty-10-films-about-countess-elizabeth-bathory>, zadnji pristup 14. rujna 2021.)

Mujkić, N. (2014.) „Bathory: Održivost priče o ženskom zvjerstvu“. *Filmofil*. (<http://www.filmofil.ba/bathory-odrzivost-price-o-zenskom-zvjerstvu/>, zadnji pristup 14. rujna 2021.)

Pallardy, R. (2021.) “Elizabeth Báthory: Hungarian countess”. *Britannica*. (<https://www.britannica.com/biography/Elizabeth-Bathory>, zadnji pristup 19. kolovoza 2021.)

Sherman, E. (2016.) „The Disturbing True Story Of Elizabeth Bathory, The Blood Countess“. *All That's Interesting*. (<https://allthatsinteresting.com/elizabeth-bathory-true-story>, zadnji pristup 14. rujna 2021.)

Stanić, S. J. (2013.) *Zagrabi Mando, YouTube*. Croatia records. (<https://www.youtube.com/watch?v=0b-1K4bjTaM>, zadnji pristup 14. kolovoza 2021.) Pjesma je izvorno objavljena u sklopu albuma *Vječne melodije* 1988. u sklopu izdavačke kuće Jugoton. Tekst je napisao Vojo Šiljak, a skladao ju je Mario Mihaljević.

Szádeczky-Kardoss, I. „The Bloody Countess? An Examination of the Life and Trial of Erzsébet Báthory“. *Notes on Hungarian History*. (<https://notesonhungary.wordpress.com/2014/05/31/the-bloody-countess/>, zadnji pristup 14. rujna 2021.) Originalno objavljeno 2. i 9. rujna 2005. u *Élet és Tudomány*.

Šenoa, A. „Guš“. *Poezija.hr*. (<https://www.poezija.hr/gus-august-senoa/>, zadnji pristup 17. kolovoza 2021.)

Venom. (2019.) *YouTube: Countess Bathory*. BMG Rights Management. (<https://www.youtube.com/watch?v=MbldM7JEIeE>, zadnji pristup 7. listopada 2021.)